

VƏTƏNDAŞLARIN İŞTİRAKI
İNSAN HAQLARI
MÜNTƏZƏM, AZAD VƏ ƏDALƏTLİ SEÇKİLƏR
HESABAT VERMƏLİ OLMAQ
QANUNUN ALİLIYI
BƏRABƏRLİK
ŞƏFFAFLIQ
SƏLAHIYYƏTLƏRDƏN SUI-İSTIFADƏYƏ NƏZARƏT
HÜQUQLAR HAQQINDA BİLL
ÇOX PARTİYALI SİSTEMLƏR
İQTİSADI AZADLIQ
SİYASİ TOLERANTLIQ

Seçki Sistemləri Beynəlxalq Fondu IFES-in Gürcüstan Nümayəndəliyi
Niko Nikoladze küç. N7 / 0108 Tbilisi, Gürcüstan
Tel.: +995 32 2999 309 / Faks: +995 32 2214 878
www.IFES.org

VƏTƏNDAŞ TƏHSİLİ TƏLİMATI

Vətəndaş Təhsili Təlimatının məqsədi sizlərə bilik verməkdir ki, daha geniş məlumatınız olsun: Demokratiya, Gürcüstanda demokratiyanın inkişafı, Demokratik cəmiyyətə vətəndaşların rolu. Bəziləri üçün təlimat tam şəkildə yeni ideyalara və yönəmlərə dair giriş, bəziləri üçün isə artıq bildikləri mövzuların yenidən baxışı olacaq. Demokratik vətəndaşlığın hansı mərhələsində olmanıza baxmayaraq bu səyahət demək olar ki, bütün həyat boyu davam edəcək. Belə ki, böyük azadlıq imkanı və həmçinin böyük cavabdehlik olan demokratiya ilə bərabər addımlayan prosesdir. Siz tam düşüncəniz və qəlbinizlə bu prosesə qatılmalı, ölkədə demokratiyanın qorunub-saxlanması və onun müvafiq inkişafında nə dərəcədə böyük rolunuz olduğunu anlamalı olacaqsınız.

04 > GİRİŞ

06 > I HİSSƏ > FƏRD, DÖVLƏT VƏ KONSTITUSİYA

16 > II HİSSƏ > İNSAN HAQLARI

20 > III HİSSƏ > VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ VƏ VƏTƏNDAŞ İŞTİRAKI

28 > IV HİSSƏ > SEÇKİLƏR VƏ TƏMSİLÇİ DEMOKRATIYA

32 > V HİSSƏ > GENDER BƏRABƏRLİYİNİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ TƏMİNATI

38 > VI HİSSƏ > DEMOKRATİK CƏMİYYƏTDƏ MEDİANIN ROLU

46 > DEMOKRATİK PRINSİPLƏR

50 > LAZİMİ RESURSLAR VƏ LİNKLƏR

Giriş

Bizə hökumət həqiqətən lazımdır mı ya yox? Yaxşı hakimiyyətin əsas elementləri hansılardır? İnsan haqları nədir? Demokratiya üçün vətəndaşın məlumatlı və dərrakəli davranışları nədən vacibdir? Demoratik vətəndaşlıq vətəndaş üçün cavabdehlikləri nəzərdə tutur mu? Demokratik cəmiyyətin vətəndaşları üçün hansı vərdişlər və səlahiyyətlər gərəkdir? Vətəndaş təhsili nədən vacibdir?

Gürcüstanda, vətəndaş təhsili və demokratik cəmiyyətin uzunmüddətli ənənələri olmadığı bir mühitdə, vətəndaşların biliklərinin artırılması və ictimai həyatda onların fəal iştirakının həlledici vacibliyi var.

Sovet dönməninin mirası, cəmiyyətdə hələ də dərin köklər saxlayıb. Sovet mirası, dövlətin və cəmiyyətin iki, ayrılmış, bir-birinə zidd olan vahidlər olduğunu və yerarxiyanın cəmiyyətdən yuxarıda durduğunu nəzərdə tutur. Gürcüstanda vətəndaş cəmiyyətini əksər hallarda qeyri-hökumət təşkilatları və əsasən onların rəhbərlərinin iş fəaliyyəti ilə eyniləşdirirlər. Cəmiyyətin əksər hissəsinin sosial və iqtisadi problemlərlə mübarizə etməli olduqlarından vətəndaşların çox hallarda öz enerjilərini cəmiyyətin problemlərinin həllinə yönəltməyə vaxtları və motivasiyaları yoxdur.

Gürcüstanın gələcəyi bizim əlimizdədir. Ölkənin adı vətəndaşları, gələcəkdə də Gürcüstanda demokratiyanın inkişafına təsir göstərəcəyik.

Fəal və yüksək anlamları olan vətəndaşlar olmadan sağlam demokratik proseslərin fəaliyyəti mümkün deyil. Vətəndaş təhsili təlimatı ola bilsin ki, sizin bütün suallarınıza cavab verməsin. Lakin o, sizə, Gürcüstan vətəndaşı kimi potensialınızı anlamağa, sizin hüquq və öhdəliklərinizi daha yaxşı tanımağa əsas verəcək. Ölkənizin gələcəyinə və onun dəyişməsinə nə dərəcədə təsir gücünə malik olduğunuzu anlamaqda Vətəndaş Təhsili Təlimatı yardımçı olacaq.

Gürcüstanda demokratiyanın inkişafına paralel olaraq, Gürcüstan vətəndaşlarına yeni bilik, bacarıq-vərdişlər və müstəqilliklərin əldə edilməsi gərək olacaq. Vətəndaşların bu vacib bacarıqlarının olmadıqları demokratiya mühitində qərarların qəbul edilməsi bir növ vakuuma baş verə və çoxluğun fikrini əks etdirə, qərar isə özlüyündə bir elə də yaxşı, daha artıq cəmiyyət üçün zərərli ola bilər.

Ümumiyyətlə tədqiqatçılar razılaşırlar ki, sağlam demokratiyanın inkişaf prosesində vətəndaşlar çox vacib rol oynayırlar. Demokratik cəmiyyətlərdə vətəndaşları şəxsiyyətlərin və cəmiyyətin maraqlarını irəli çəkəcək və müdafiə edəcək qərarlar verməyə, və ya hərəkət etməyə səsləyirlər.

Demokratik ölkələrin əksəriyyəti respublikadır. Bu, vətəndaşların demokratik qaydada, onların adı ilə qərarlar verəcək və ölkəni idarə edəcək nümayəndələr seçdikləri, bir başa olmayan demokratiyadır. Bu sistem şəraitində vətəndaşlar gündəlik olaraq ölkənin idarəsində iştirak etmirlər, lakin xalq yenə də hakimiyyət səlahiyyəti mənbəsidir. Müvafiq olaraq vətəndaşlar ölkədə baş verən proseslərdə vacib rol oynayırlar. Bunun üçün də onlarda, demokratik inkişafa təkan verəcək, demokratik prinsiplərə dair biliklər, konkret bacarıq-vərdislər və əhval-ruhiyyə, yanaşmalar olmalıdır.

Vətəndaş Təhsili Təlimatının məqsədi sizlərə bilik verməkdir ki, sonralar daha yaxşı anlayasınız:

- o Demokratiya;
- o Gürcüstanda demokratiyanın inkişafı;
- o Demokratik cəmiyyətə vətəndaşların rolu.

Bəziləri üçün təlimat tam şəkildə yeni ideyalara və yönəmlərə dair giriş ola bilər, bəziləri üçün isə artıq bildikləri mövzuların yenidən baxışı olacaq. Demokratik vətəndaşlığın hansı mərhələsində olmanıza baxmayaraq bu səyahət demək olar ki, bütün həyat boyu davam edəcək. Belə ki, böyük azadlıq imkanı və həmçinin böyük cavabdehlik olan demokratiya ilə bərabər addımlayan prosesdir. Siz tam düşüncəniz və və ürəyinizlə bu prosesə qatılmalı, ölkədə demokratiyanın qorunub-saxlanması və onun müvafiq inkişafında nə dərəcədə böyük rolunuz olduğunu anlamalı olacaqsınız.

BİRİNCİ HİSSƏ

FƏRD, DÖVLƏT VƏ KONSTITUSİYA

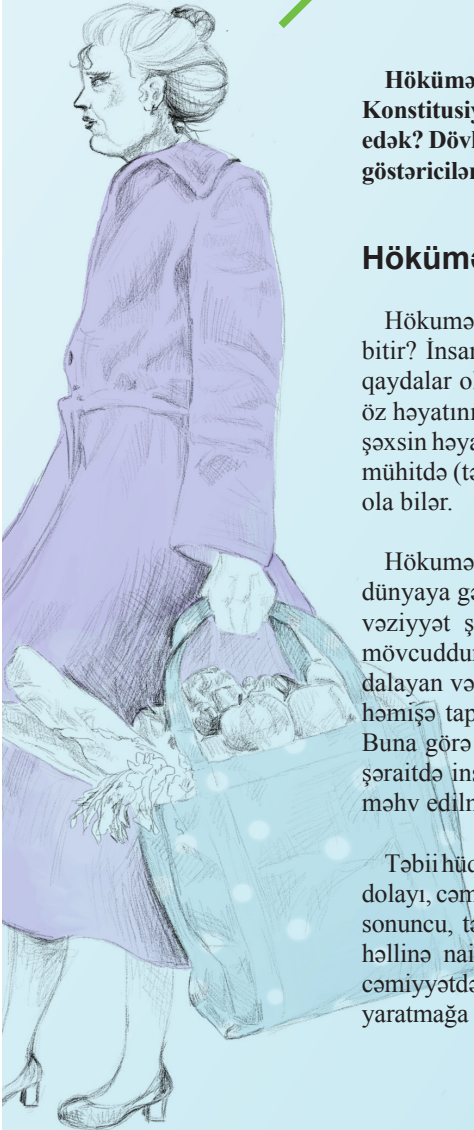
Hökumət bizə həqiqətən lazımdır ya yox? Hökumətin əsas məqsədi nədir? Konstitusiyaya hansı rola malikdir? İnsan haqları pozulduğu zaman necə hərəkət edək? Dövləti idarəsinin qolları və cavabdehliklər necədir? Yaxşı idarənin əsas göstəriciləri nədir?

Hökumət bizə həqiqətən lazımdır ya yox?

Hökumət və qanunlar olmayan cəmiyyətdə insan haqları harda başlayır və bitir? İnsanın azad hərəkətini nə məhdudlaşdırır? Məsələn, hökumət, formal qaydalar olmayan dövlətdə insan öz maraqlarını necə müdafiə edəcək? İnsan öz həyatını hansı mexanizmlərlə qoruyacaq? Bir şəxs üçün fərdi rifahın, digər şəxsin həyat hüququndan daha dəyərli olduğu halda nə baş verəcək? Nəzarətsiz mühitdə (təbii şəkildə azad) belə suallara cavab verməyin qərarverici vacibliyi ola bilər.

Hökumət və qanunların olmadığı təbii vəziyyətdə də insanın, yalnız onun dünyaya gəldiyindən dolayı (təbii hüquqlar) fundamental hüquqları var. Təbii vəziyyət şəraitində bu hüquqların ümumiyyətlə itməsinin böyük ehtimalı mövcuddur. İnsan təbiətinin xarakterindən dolayı, öz azadlıq sərhədlərini tapdalayan və digər insanların təbii hüquqlarını məhdudlaşdırmağa çalışan insan həmişə tapılacaq. Təbii hüquq dövlətində hökumət və qanun aliliyi yoxdur. Buna görə də insanlar təbii hüquqlarını özləri müdafiə etməli olurlar. Bu cür şəraitdə insanların sakit bərabər həyatı və universal hüquqlarının pozulması, məhv edilməsinin necə baş verəcəyinə dair bir çox ssenari təsəvvür etmək olar.

Təbii hüquq (təbii hüquqların müdafiəsi) şəraitində mövcud olan problemlərdən dolayı, cəmiyyətin “qanuni güc avtoritetinin” vacibliyini anlaması məntiqlidir. Bu sonuncu, təbii hüquq mövcudluğu şəraitində özünü göstərən əsas problemlərin həllinə nail olacaq. Hakimiyyət, insanların sülh şəraitində bərabər həyatını, cəmiyyətdə və dövlətdə təhlükəsiz, layiqli yaşam şəraitini mümkün edən qanunları yaratmağa imkan olan mexanizmdir.

Təbii vəziyyətə malik, hökumət və ya qanunların olmadığı dövətdə, insanın həyatı, mülkü və ya məqsədləri risk altında durduğu zaman, insan onların müdafiəsinə dair yolların axtarılması haqqında düşünməyə başlayır. İnsan fərd olaraq belə halda nə edə bilər? Sual insanlara hakimiyyətin mövcudluğu səbəblərinə daha yaxşı aqah olmaqda yardım edir. Tamlıqda cəmiyyətdə, onun üzvlərini təbii hüquqlarını qorumaq bacarığının olmaması təqdirdə, digər növ institusiyaların gərəkliliyi yaranır. Bu, cəmiyyət üçün müəyyən qaydalar təyin etməyə gücü və avtoriteti olan institusiyaya olmalıdır. Öz növbəsində belə qaydalar cəmiyyətin dinamik və sülh inkişafına paralel olaraq, davamlılığını təmin edir. Şəxsi və cəmiyyətin maraqlarını müdafiə edən qanunların yaradılması mütləq olacaq. Bundan başqa belə institusiyaların, bir tərəfdən müəyyən qaydalar yaratmaq, ikinci tərəfdən təyin olunan qaydaların və qanunların cəmiyyətin hər bir üzvü tərəfindən qorunmasını təmin etməyə qanuni qüvvəsi və nüfuzu olmalıdır.

Beləliklə, tam fərqli, ayrıca fərd və ya qrupların əksər hallarda radikal olaraq bir-birinə zidd olan maraqları ümumi, harmonik şəkildə eyni tərəfə axan ictimai-dövlət məqsədinə çevirə biləcək qanuni səlahiyyətə malik nüfuzun mövcudluğunun vacibliyinə gedib çıxır. Vətəndaşlar bir sıra hüquqları güzəşt etməlidirlər ki, cəmiyyətin maraqlarını müdafiə və təhlükəsiz, dinc bərabər həyatı təmin etsinlər. Buna ən yaxşı misal insanların azadlıqlarının öz qonşusundan nəyisə oğurlamaları anlamı olmamasıdır. Bu azadlıq, qanunsuz olduğu üçün dövlət tərəfindən qadağan olunub. Bu məsələ ilə əlaqədar 17-ci əsrin filosofu, Con Lok sosial müqavilənin özünəməxsus nəzəriyyəsini irəli sürüb.

Hökumətin əsas məqsədi nədir?

Loka əsasən sosial müqavilə fərdlər və dövlət arasında, təbii vəziyyətlər zamanı yaranan problemlərin həlli üçün ən yaxşı yoldur. Lokun arqumenti bundan ibarət idi: İnsan haqlarını müdafiə etmək üçün müəyyən hüquq və azadlıqlardan, hər hansı bir idarəçi nüfuzun xeyrinə imtina etmək lazımdır. Yeni, təbii vəziyyətdə potensial xaosun əvvəlcədən qarşısının alınması üçün insanlar idarəçi nüfuzun mövcudluğu ilə razılaşırlar. Belə hakimiyyətə insanların təbii hüquqlarını müdafiə etmək üçün nüfuz və səlahiyyət verilib. Bu sosial müqavilənin əsas məzmunudur. Vətəndaşlar hakimiyyətin idarəsi şəraitində yaşamağa razılaşırlar. Hakimiyyət isə vətəndaşların təbii hüquqlarını müdafiə edir. Lokun fikrinə əsasən, insanın təbii hüquqlarını müdafiə edə bilməyəcək (müqaviləni pozacaq) hakimiyyətə idarə etməsini dayandıra və yaxud dəyişə bilərlər. Belə ki, hakimiyyətə idarə hüququ məhz xalqın razılığı yolu ilə verilib.

Lok hadisələrin inkişafını sonrakı ardıcılıqla görür: təbii vəziyyətdən çıxmaq üçün cəmiyyətin nüfuz, yəni idarəçilik yaratmağa razılaşdı. Nəticədə bu sonuncunun

qarşısında duran məsələlər oldu: cəmiyyəti idarə və onun təhlükəsizliyini müdafiə etmək. Razılıqla idarəçilərin qanuniləşdirilməsi gərək idi ki, onlar cəmiyyəti idarə edə bilsinlər, cəmiyyətin hər bir üzvü üçün məcburi qaydalar təyin etsinlər, qaydaların və qanunun müdafiəsini təmin və icra etməyə hüquqları olsun.

Bu şərtlərə əsaslanaraq insanlar könüllü olaraq müəyyən təbii hüquqlardan, məsələn azadlıq, hüquqlar və sahiblik kimi hüquqlardan imtina etməyə razılaşırlar. Bu isə öz növbəsində hakimiyyətə cəmiyyəti idarə etmə imkanı verdi. Vətəndaşlar tərəfindən öz hüquqlarından və sahibkarlıqlarından imtina etməyin ən aydın misallarından biri, vətəndaşların əksəriyyətinin hər gün etdikləridir – bu vergilərin ödənməsidir. İkinci nümunə olaraq, onu gətirə bilərik ki, irqçi və ya zorakı insan azad deyil və digər insana, onun dərisinin rəngindən, dinindən, etniq mənşəyindən və ya digər səbəblərə görə təhqir etməyə hüququ yoxdur. İnsanın zorakılıqla hərəkət etmək və ya kiminsə diskriminasiya etmə azadlığı məhdudlaşdırılır.

Hökumətlər yalnız ona görə idarə edirlər ki, onlara idarə səlahiyyətini cəmiyyətin özü, hüquqlarından, sahibkarlıq və azadlıqlarından imtina etmək xərcinə verir.

Konstitusiyanın rolu nədir?

Konstitusiya yeganə qanunverici və siyasi xasiyyətə malik sənəddir. Bu sənədin ən vacib sosial və siyasi məsələləri tənzimləməyə səlahiyyəti var. Bu isə son nəticədə cəmiyyətin yaşayış qaydasını müəyyənləşdirir. Müvafiq olaraq, səlahiyyət və cavabdehlik dövlətin hər bir – parlament, prezident və ya məhkəmə sahəsində Konstitusiya vasitəsi ilə tənzimlənir. Konstitusiya qaydaları və razılıqlar cəmiyyətin dəyərlərini müəyyən edir və balanslaşdırır ki, hər bir şəxs və vətəndaşın təhlükəsiz və ləyaqətli həyatının hüququ, elə onun hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə təmin olunsun.

Konstitusiya azadlıq, bərabər hüquqluluq və qayda arasında harmoniya və balans hər bir insanın hüquq və fundamental azadlıqlarının müdafiəsi vasitəsi ilə tənzimləyir. **Hökumət öz azadlığında məhdud olduğu zaman, onun digər insanı məhdudlaşdırmaq imkanı da məhduddur.** Sadalanan bütün səbəblər Konstitusiyayı, ölkənin, insanların və demokratik dövlətlərin əsas qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən edən ali qanununa çevirir.

Gürcü dövləti məmurları və ictimai şəxslər Konstitusiyayı qorumağa cavabdehdirlər. Konstitusiyanın pozulması, impiçmen tələbi ilə yüksək idarələr müraciət olunduğu halda prezidentin, hökumət üzvlərinin, Ali Məhkəmənin

rəhbərinin, baş prokurorun, Dövlət Audit Xidmətinin sədrinin, Gürcüstan Milli Bankının rəhbərinin impichment məsələsinin əsası ola bilər.

Gürcüstanın qüvvədə olan Konstitusiyası, ölkədə idarə nüfuzunun kim olması sualını cavablandırır. Konstitusiyaya əsasən xalq hakimiyyət mənbəsidir və nüfuz da məhz xalqdır.

“Gürcüstan hakimiyyətinin mənbəsi xalqdır. Dövlət hakimiyyəti Konstitusiya ilə təyin olunan çərçivədə həyata keçirilir” (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 51).

İnsan haqlarının pozulduğu halda necə hərəkət etmək?

İnsan haqlarının pozulduğu halda, hər bir vətəndaşın öz hüquqlarını müdafiə etmək məqsədi üçün bir neçə vasitə mövcuddur. Bunun üçün vətəndaş müraciət edə bilər: Məhkəməyə, Ombudsman Ofisinə (Gürcüstan Xalq Müdafiəçisi), mediaya və ya insan haqları üzrə işləyən qeyri-hökumət təşkilatlarına.

İnsan haqlarının müdafiəsi baxımından vətəndaşlara çox tərəfli xidmət təklif edir. Xalq Müdafiəçisi¹ (ombudsman) konstitusional institutdur. Bu institut Gürcüstan ərazisində insan haqları və azadlıqlarının müdafiəsinə nəzarət edir, pozuntu hallarını aşkarlayır və pozulan hüquqların bərpasına yardımçı olur.

Vətəndaşın şəxsi və ya hər hansı bir başqa vətəndaşın, Gürcüstan Konstitusiyası, qanunvericilik, beynəlxalq müqavilələr və konvensiyalar ilə nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlarının pozulduğu, yaxud pozulma prosesində olduğu halda vətəndaş vəziyyəti düzəltmək məqsədi ilə xalq müdafiəçisinə müraciət edə bilər. Hüquqların pozulması hökumətin məmurları, dövlət idarələrinin nümayəndələri, qeyri-hökumət təşkilatları, müəssisələr, vəzifə sahibləri, hüquqi müəssisələr, yerli özünüidarə orqanları və dövlət müəssisələri tərəfindən baş verə bilər.

Lakin vətəndaşlar, həmçinin bilməlidirlər ki, Xalq Müdafiəçisi, şikayət ərizəsi ilə əlaqəli müxtəlif faktlar və hallar təqdim olunmadığı halda, artıq qərar verdiyi bəyanat və ya şikayət ərizəsini müzakirə etmir.

Vətəndaşın hüquqları pozulduğu təqdirdə Xalq Müdafiəçisi sadalanları edə bilər:

- o Vətəndaşın hüququnun pozulduğu tərəfə – dövlət orqanlarına, vəzifəli və hüquqi şəxslərə tövsiyyə göndərsin.

¹ www.ombudsman.ge

- o Xalq müdafiəçisi hesab edərsə ki, cinayətin baş vermə halı mümkündür, onda olan materialı istintaq bölməsinə daxil etsin;
- o Müvafiq agentliklərə, vətəndaşın hüquq və azadlıqlarını pozan əməkdaşlarla dair disiplin və ya inzibati prosedurlarla əlaqəli təkliflər daxil etsin;
- o Kütləvi informasiya vasitələrinə insan haqları və azadlıqlarının pozulması haqqında məlumat versin;
- o İnsan haqlarının pozulması haqqında məlumatı xüsusi və illik hesabatlarda dərc etsin.

Xalq Müdafiəçisinin vətəndaşlar üçün xidməti pulsuzdur. Vətəndaşlar həmçinin insan hüquqlarını müdafiə edən təşkilatlara müraciət edə bilərlər. Belə təşkilatlardan biri Gənc Hüquqşünaslar Asosiyasıdır (GHA)². GHA-nın hüquqşünasları benefisiallara təmənnəsiz olaraq insan hüquqlarının müdafiəsi məsələlərinə dair hüquqi məsləhətlər verirlər, şikayətlər hazırlayırlar və İnsan Haqları Avropa Məhkəməsində (ECHR) şikayətinin hüquqlarını müdafiə edirlər.

2004-cü ildən GHA İnsan Haqlarının Avropa Məhkəməsində məhbusların işgəncəsi, qeyri humanist və təhqir edici davranış, qanunsuz həbs, ədalətli məhkəmə prosesinin, diskriminasiyanın və sahibkarlıq hüquqlarının pozulması məsələlərinə dair strateji hüquqi proseslər aparır.

Dövlət idarəçilik bölmələri necədir və cavabdehliklər?

Cəmiyyətin müasir idarəçisi, hakimiyyət, təhlükəsizliklə bərabər cəmiyyətin ləyaqətini və rıvahını müdafiə edəcək qanunlar qəbul edir. Hakimiyyət iki dəyər – azadlıq və bərabər hüquqluluq arasında harmoniyanı saxlamaqla qanun qaydanı müdafiə etməlidir. Hakimiyyət, azadlıq, bərabər hüquqluluq və qanun-qayda arasında dərrakəli balans qoruyacaq qanunvericiliyin yaradılmasına yönəli olmalıdır. Həmçinin qeyd edilməlidir ki, bu dəyərlər arasında tam müvazinətin qorunması müasir dövlətlərin, hakimiyyətin, cəmiyyətin və vətəndaşların əsas dilemalardan biridir. Belə əlaqələrin təbiəti əksər səviyyədə qanunvericiliyin mövcudluğu və həyata keçirilməsindən asılıdır. Lakin bu balans nail olmaqda əsas cavabdehlik vətəndaşların üzərinə düşür. Hakimiyyət tərəfindən yaxşı qanunların qəbulu və onların müvafiq implementasiyası vacib şəkildə prosesdə vətəndaşların fəal iştirakı və qoşulmalarından asılıdır. Ümumiyyətlə qanunun qorunması hər kəs üçün bu və ya digər şəxsin qanuna qarşı hansı münasibətdə olmasından asılı olmayaraq hamı üçün məcburidir. Qaydaların, yəni qanunların vahidliyi idarəçi qanun yaradır.

XVIII-ci əsrdə amerikalılar öz Konstitusiyalarını yaradırdılar. Onlar səlahiyyətdən sui-istifadədən yayınmanın çox effektiv alətini istifadə etdilər.

² www.gyla.ge

Bu alət səlahiyyətlərin bölünməsi idi. Bu isə səlahiyyətin, nüfuzun və cavabdehliyin dövlətin üç bölməsi arasında bölünməsi deməkdir: **Qanunverici** (Amerikada bu konqresdir Gürcüstanda isə parlament), **icraçı** (dövlət başçısı əsasən prezident və ya baş-nazir) və **məhkəmə** (məhkəmə sistemi). Bu bölgü üçün qanunda “yoxlama və balanslaşdırma” sisteminin daxil edilməsi həlledici idi. Bu isə onu nəzərdə tutur ki, hər bir bölmə digər bölmələrin səlahiyyətini balanslaşdırır və səlahiyyətdən sui-istifadə hallarına nəzarət edir. “Yoxlama və balanslaşdırma”nın amerikalıların ölkədə tiranlıqdan və səlahiyyətin sui-istifadəsindən özlərini qoruduqları güclü sistemin yollarından biridir.

Məsələn, konqresin qəbul etiyi qərara prezident veto qoya bilər. Prezident və konqress bu və ya digər qanunu dəstəkləsə də məhkəmə qanunun konstitusional olmadığına dair qərar qəbul etməyə səlahiyyətlidir. Vətəndaşlar “yoxlama və balanslaşdırma” sisteminin müvafiq fəaliyyətinin təminatında mühüm rol oynayırlar və bu belə olmadığı halda yüksək səsə bildirirlər.

Gürcüstanın mövcud Konstitusiyası eyni prinsipləri tanıyır. Gürcüstanın dövlət idarəçiliyinin bölmələri haqqında məlumat aşağıdakı qrafada təqdim olunub.

Gürcüstan dövlət idarəsinin Konstitusiyaya ilə müəyyən edilmiş bölmələri

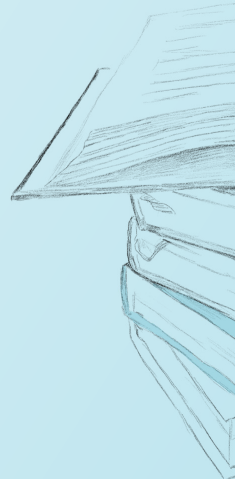
- * 2013-cü il prezident seçkilərindən sonra qüvvəyə minən Konstitusiyaya edilmiş son dəyişikliklər əks olunub.
- * Ekspertlər Konstitusiyaya əsaslanırlar və gərək olduğu halda öz təfsirlərini edirlər.

Parlament (Gürcüstan Konstitusiyası, maddələr: 48, 63, 80, 81)

- o Ölkənin ali nümayəndəlik orqanı;
- o Qanunverici səlahiyyətə malikdir;
- o Dövlətin daxili və xarici siyasətinin əsas yönlərini müəyyənləşdirir;
- o Hökuməti impiçmentə yollamaq səlahiyyəti var;
- o Ümumi, bərabərhuquqlu və bir-başa seçkilərlə və xalqın qarşısında cavabdehdir.

Baş-nazir (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 79)

- o Hökumət başçısı;
- o Baş-nazir hokumətin iş yönəmlərini müəyyənləşdirir, hokumətin işini təşkil edir, hokumət üzvlərinin işinə koordinasiya və nəzarət edir;

- o Baş-nazir prezidentin razılığı ilə vəzifəyə hökumət üzvlərini (nazirləri) təyin edir, həmçinin hökumət üzvlərini vəzifədən azad etməyə səlahiyyətlidir;
- o Baş-nazirin namizədini parlament çoxluğu prezidentə təqdim edir. Prezident öz növbəsində seçilən namizədi səsvermə üçün parlamentə təqdim edir. Parlament namizədin təyin olunmasını təqsidiqləyir, yaxud rədd edir. Baş-nazir parlament qarşısında cavabdehdir.

Prezident (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 69)

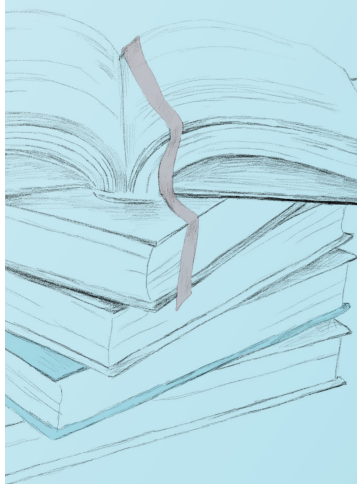
- o Prezident Gürcüstanın dövlət başçısı, ölkənin vahidliyi və milli müstəqilliyinin zəminidir;
- o Prezident silahlı qüvvələrin ali baş komandanıdır;
- o Prezident Gürcüstanı xarici əlaqələrdə təmsil edir;
- o Ümumi, bərabərhüquqlu və bir-başa seçkilərlə və xalqın qarşısında cavabdehdir.

Məhkəmə hakimiyyəti (Məhkəmələr) (Gürcüstan Konstitusiyası, maddələr: 82, 84)

- o Məhkəmə hakimiyyəti müstəqildir və onu yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər;
- o Məhkəmə aktları bütün dövlət ərazisində hər bir dövlət orqanı və şəxs üçün məcburidir;
- o Hakim öz hərəkətlərində müstəqildir, Konstitusiya və qanunla nəzərdə tutulmuş normalar çərçivəsində hərəkət edir;
- o Hakimə qarşı hər hansı bir təzyiq və ya onun işinə təsir məqsədi ilə müdaxilə qadağan olunub və qanunla cəzalanır.

Konstitusiya Məhkəməsi (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 89)

- o Konstitusiya davalarını müzakirə edən orqan;
- o Konstitusiya, konstitusiya razılıqları, qanun, vətəndaşların birləşmələri haqqında qərarlar verir;
- o Referendum və seçkiləri qaydaya salan normaları, bu normalar əsasında keçirilən seçkilərin (referendumun) konstitusionallığı ilə əlaqədar davaları müzakirə edir;
- o Dövlət orqanları arasında səlahiyyət haqqında davanı müzakirə edir;
- o Beynəlxalq müqavilələr və razılaşmaların konstitusionallığı məsələsini müzakirə edir;
- o Şəxsin şikayəti əsasında, normativ aktların Gürcüstan Konstitusiyasının ikinci başlığı ilə tanınan insanın əsas hüquq və azadlıqları baxımından konstitusionallığını müzakirə edir;

- o Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı son qərardır. Konstitusional olmayan qanun qərarı normativ akt və ya onun hər hansı bir hissəsi, Konstitusiyaya Məhkəməsinin müvafiq qərarının dərc edildiyi andan hüquqi qüvvəsini itirir.

Ali Məhkəmə (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 90)

- o Ali Məhkəmə, Gürcüstanda Ali Kassasiya Məhkəməsidir. Ali Məhkəmənin bütün qərarları son qərardır.

Dövlətin hər bir bölməsi, ona səlahiyyət çərçivəsində həvalə olunan öhdəlikləri yerinə yetirəndiyi zaman, öz növbəsində, dövlətdə səlahiyyətin bölünməsi prinsipinə əsaslanan qarşılıqlı nəzarət sistemi mexanizmi fəal olaraq işləyir. Bu prinsipə əsasən dövlətin heç bir bölməsinin başqa bir bölməyə verilən funksiyaları və hüquq-səlahiyyətləri yerinə yetirməyə hüququ və imkanı yoxdur.

“Dövlət hakimiyyəti, hakimiyyətin bölmələrə bölünməsi prinsipinə əsaslanaraq həyata keçirilir”. (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 5.4)

Yaxşı idarənin əsas elementləri nədir?

Yaxşı idarənin vacib elementləri sonrakı prinsipləri birləşdirir: **İştirak, qanun aliliyi, öhdəlik və konsensus.**

İştirak, cəmiyyətin hər bir üzvünün ölkə üçün vacib siyasi qərarların verilməsində iştirak etmək imkanının olmasını nəzərdə tutur. Bu isə öz növbəsində bunlardan ibarətdir: Seçki nümayəndələrinin seçilməsi (nümayəndəlik demokratiyası halında), referendumda, ictimai diskussiyalarda, qanunverici prosesdə iştirak (düzdür vətəndaşlar qanunları özləri yaratmırlar, lakin demokratik cəmiyyət şəraitində vətəndaşların onar tərəfindən seçilmiş nümayəndələrlə əlaqə yaratmaqları və son nəticədə qəbul ediləcək və ya edilməyəcək qanunlayihə ilə əlaqədar fikirlərini bildirmələri qəbuldur. Belə iştirakın əsas tərkib hissələrindən biri vətəndaşların parlamentin müzakirə etdiyi qanunlayihə haqqında yaxşı məlumatlı olmalarıdır. Bununla yanaşı yetərinə vaxtları olmalıdır ki, qeyd edilənlə əlaqəli öz fikirlərini bildirə bilsinlər). İştirakın belə formalarının fəaliyyəti şəraitində, hər bir vətəndaşın bu dövlətə aid olmasına dair hissi olmalıdır.

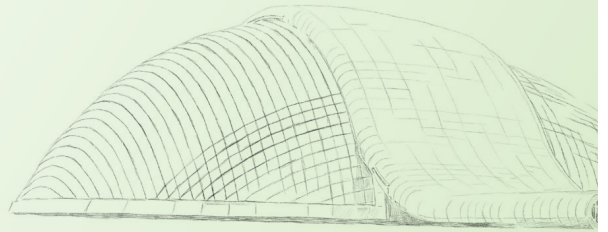
Qanunun aliliyi, vətəndaş və dövlət arasında əlaqə, dövlət hakimiyyəti qollarının fəaliyyətinin əsası qanun olduğu dövlətdə, qanuna riayəti yaradır. Heç bir insan qanundan yüksəkdə durmur. Çoxluğun istəyi ilə hakimiyyətə vəzifə şəxsləri gəldiyi zaman demokratiya hökumət və məhkəmənin yetərli

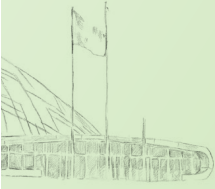
zəmanətləri əsasında hər bir insanın hüququnu, xüsusilə, azlıqların hüquqlarının müdafiəsini təmin etməlidir. Azlıqların hüquqlarının müdafiəsini Gürcüstan qanunvericiliyi nəzərdə tutur.

Şəffaflıq, dövlət tərəfindən qəbul edilən qərarlar və edilən xərclər haqqında məlumatın vətəndaş üçün əlçatan və anlaşılmalı olmasını nəzərdə tutur. Qərarların verilməsi prosesi, eləcə də onun həyata keçirilmə metodları cəmiyyət üçün açıq olmalıdır.

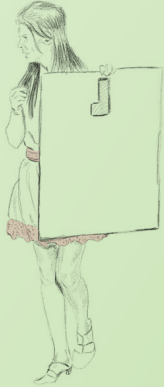
Öhdəlik, dövlətin vətəndaşlar və təşkilatlar qarşısında həyata keçirilən müxtəlif iş, gələcək planlar və qarşıda duran məsələlər haqqında hesabat vermə cavabdehliyidir. Bu həmçinin, dövlətdə qeyri-qanuni hərəkətlərə əks-səda verən qanuni sistemlər və müəssisələrin olması deməkdir.

Konsensusa diqqət yetirilməsi cəmiyyətdə mövcud olan fərqli düşüncələrin dinlənməsi və nəzərə alınmasına yönəldilən qərarları, bununla yanaşı qərarların verilmə prosesində balansın və vahidliyin qorunub-saxlanılmasının vacibliyini tələb edir. ■

İKİNCİ HİSSƏ İNSAN HAQLARI

İnsan haqları nədir? Dövlət hansı öhdəlikləri yerinə yetirməlidir? Dövlət tərəfindən etnik və milli azlıqların hüquqları necə müdafiə olunmalıdır?

İnsan haqları nədir?

İnsan anadan olduğu andan onun artıq müəyyən hüquqları var. Dünyanın hər bir küncündə yaşayanların hər biri üçün eynidir. Hər bir şəxs, irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, dinindən, siyasi və digər fikirlərindən, milli və ya sosial mənşəyindən, mülkündən, rütbəsindən və s. aslı olmayaraq müdafiə olunur. İnsan haqları universaldır və hər bir şəxsə aiddir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ümumi Bəyannaməsi dünyada ümumən razılaşdırılmış insan haqlarını: təhsil hüququ; işləmək hüququ; istirahət və əyləncə hüququ; xalq toplantıları hüququ; ifadə və düşüncə azadlığı hüququ; insanın öz başına şəkildə saxlanılması, həbs edilməsi və ya ölkədən qovulmasının qadağan olunma hüququ və s. hüquqlardan ibarətdir. BMT-nin insan haqlarının tam siyahısını bu linkdə görə bilərsiniz: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

İnsan hüquqları müxtəlif regionlardan, rəngarəng mədəniyyətlərdən və fəlsəfi baxışlardan, həmçinin rəngarəng etnik və dini mühitdən yaranıb və inkişaf etdi. Bu hüquqlar dövlətdən, digər vətəndaşlardan və qanunlardan şəxsin özünü müdafiə vasitəsini təqdim edir.

Dövlət hansı öhdəlikləri yerinə yetirməlidir?

Dövlət bizim hüquqlarımızı müdafiə etməyə – bizim həyatımızı, ləyaqətimizi və şəxsi toxunulmamazlığımızı, yerdəyişmə hüququnun azadlığını təmin, azad və bərabər hüquqlu mühitdə təhsilə yardım etməyə, bu hüquqların həyata keçirilməsi ayrışçılıq (diskriminasiya) olmadan mümkün olacağı bir mühit yaratmağa borcludur.

Heç bir ölkə, ölkənin yuridiki siyasətində olan şəxslərə (vətəndaşların, vətəndaşlıqları olmayan şəxslərin və əcnəbilərin) bütün hüquq və azadlıqlar verilmədən azad

və demokratik ölkə sayıla bilməz. İnsan haqları sonrakı dəyərlərə əsaslanır: **bərabərhüquqluluq, tolerantlıq, demokratiya, ləyaqət, azadlıq və ədalət.**

Bərabərhüquqluluq – dəyəri qanun qarşısında eyni vəziyyətdə, eyni zamanda fərqli mədəni və dini hüquqların bərabərliyində ifadə olunub. Bərabərhüquqluluq hər bir insana digər insanla eyni şəraitdə olmağa imkan verir, lakin bu şəraitin istifadəsi şəxsin özündən aslıdır. Bərabərhüquqluqdan dolayı dövlət tərəfindən hər bir şəxsə qarşı eyni cür hərəkət etmək prinsipi qorunur. Bir şəxs üçün, digər şəxsin hüququ pozulduğu zaman, əsassız üstünlüyün verilməsi yol verilməzdir.

Tolerantlıq – bizim, rəngarəngliklə zəngin dünya mədəniyyətlərinin, bizim ifadə formalarımızın hörməti, qəbulu və qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu o deməkdir ki, humanist olmalıyıq. Bu isə biliklə, səmimiyyətlə, ünsiyyətlə, düşüncə azadlığı ilə, vicdan və inamla ilhamlanır. Tolerantlıq fərqliliklə harmoniyadır. Bu yalnız mənəvi öhdəlik deyil, bu siyasi və qanuni tələbdir. Tolerantlıq sülhə, müharibə mədəniyyətinin sülh mədəniyyəti ilə dəyişilməsinə şərait yaradır.³ Tolerantlıq başqalarının fikirlərinin, ifadənin müxtəlif formalarının və şəxsi fərdiliyin inkişafına qarşı hörmətin əsasını təşkil edir. Tolerantlıq müxtəlif hüquqlara hörməti əks etdirir. Tolerantlıq nəzərdə tutur ki, hər bir şəxsin öz fikri var, və başqasının fikrini, hakimiyyəti tənqid etməyə, müəyyən şəxsləri və ya fikirləri və sairə tənqid etməyə hüquqları. Tolerantlıq həmçinin başqalarının fikirlərini dinləmək bacarığını nəzərdə tutur, bu fikirlər dinləyən üçün qəbul olunmaz olsa belə. Başqalarının dininə və milliyyətinə qarşı tolerantlıq göstərmək insan haqlarının əsasını təşkil edir.

Demokratiya – siyasi idarə kimi, xalqın idarəsi deməkdir. Bu zaman tək çoxluğun deyil, azlığın hüququ da effektiv şəkildə müdafiə olunur. Bu, azlığın sərhədsiz hüquqları deyil, əksinə - müəyyən dəyərlər və insan haqları ilə çoxluğun səlahiyyətinin məhdudlaşdırılması deməkdir. Dəyərlər qanunla təsdiqlənib, çoxluğa və azlığa bərabər şəkildə aiddir.

Ləyaqət – bu, hər bir insanın hüquq və azadlıqların mənbəsi olan, öz-özünə hörməti qoruyub-saxlamaq bacarığıdır. Hər bir kəsin, istər yeni doğulmuş, istərsə də günahkarın ləyaqət hissi var.

Azadlıq – başqa bir insanın azadlığına mane olana qədər sənin istəyinə əsasən hərəkət etməkdir.

Ədalət – məqsədə uyğunluğa, qanuna, etikaya və digər vasitələrə əsaslanan dəyərləri ifadə edir.

³ <http://www.un.org/en/events/toleranceday/pdf/tolerance.pdf>

Dövlət tərəfindən etnik və milli azlıqların hüquqları necə müdafiə olunmalıdır?

Ölkə siyasi birlikdir, hansının ki, cəmiyyəti özünü anlam prosesini keçib və ümumi tarixi, dili, mədəniyyəti, ənənələri, ərazisi, inzibati dövlət institutları var və bir hökumət yuridiksiyası ilə idarə olunur.

Gürcüstan da çoxmillətli ölkədir və toleranlığa, hər bir vətəndaşa qarşı eyni münasibətə doğru can atır. “Etnik qrup, üzvlərinin bir-birini real və ya təxmini mövcud olan ümumi genoloji xüsusiyyətlər və ya əcdadlarla identifikasiya edən əhalidir”.⁴ Ümumilikdə milli azlıq dövlətdə yaşayan sayca əhalinin çoxluğundan az olan, çoxluğun dilindən fərqli dildə danışan, digər dinə qulluq edən və başqa etnik mənşəyə malik vətəndaşlar qrupudur. Müasir dövlətlər üçün çox etnik və dini tərkib xasdır. Demokratiya müxtəlif fikirləri, ideyaları, həyat tərzini biləşdirir. Müasir beynəlxalq qanunverici alətlər “milli və etnik qruplara” qarşı hər cür ayrışçılığı qadağan edir.

Gürcüstan Konstitusiyasına əsasən: “Gürcüstan vətəndaşları sosial, iqtisadi, mədəni və siyasi həyatda, onların milli, etniki, dini və ya dil mənşəyindən asılı olmayaraq bərabər hüquqludurlar. Beynəlxalq hüququn ümumən tanınmış prinsiplərinə və normalarına müvafiq olaraq onların, azad çəkildə, heç bir ayrışçılıq və müdaxilə olmadan şəxsi həyatlarında və ictimaiyyətdə istifadə etmək hüquqları var”. (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 38.1).

1992-ci ildə BMT “Milli, etnik, dini və dil azlıqlarına aid olan insanların hüquqları” bəyannaməsini qəbul etdi. Bu sənədə əsasən milli azlıqların öz mədəniyyətlərini, din və dillərini ictimaiyyətdə eləcə də şəxsi həyatda azad şəkildə ifadə etmək hüquqları olmalıdır. Dövlətin mədəni, dini, sosial, iqtisadi və ictimai həyatında fəal iştirak etməyə, həmçinin mərkəzi və ya yerli səviyyədə milli azlıqlar kimi onlara aid olan qərarların verilməsi prosesində iştirak etməyə hüquqları var. “Dövlət, dövlət qanununu pozan və beynəlxalq standartlara zidd olan fərdi halların aradan qaldırılmasına paralel olaraq, azlıqların nümayəndələrinin öz fərqliliklərini ifadə etməsi, mədəniyyətlərinin, dilin, dinin, adət-ənənələrin inkişaf etdirilməsinə doğru ölçülər qəbul etməlidir” (maddə 4.2). Azlıqlar da öz növbələrində, qanuna və “BMT-nin məqsədlərinə və prinsiplərinə, həmçinin suveren bərabərliyə, ərazi bütövlüyünə və ölkənin siyasi müstəqilliyinə zidd olan hər bir hərəkət qadağandır” (maddə 8.4) faktına hörmət etməlidirlər.

Gürcüstan Konstitusiyasında da eyni yanaşma ilə rastlaşacaqsınız: “Beynəlxalq hüququn ümumən tanınmış prinsipləri və normalarına müvafiq olaraq, azlıqların hüquqlarının həyata keçirilməsi Gürcüstanın suverenliyinə, dövlət quruluşuna və siyasi azadlığa zidd olmamalıdır” (Gürcüstan Konstitusiyası, maddə 38.2) ■

⁴ http://www.diffen.com/difference/Ethnicity_vs_Race

ÜÇÜNCÜ HISSƏ

VƏTƏNDAŞ

CƏMIYYƏTİ VƏ VƏTƏNDAŞ

İŞTİRAKI

Vətəndaş cəmiyyəti nədir? Cəmiyyətin problemlərinin həllində vətəndaş cəmiyyəti nədən iştirak etməlidir? Demokratiya üçün vətəndaşların fəallığı nədən vacibdir? İctimai informasiya nədir və onu necə tələb etməliyik? Cəmiyyətdə demokratiyanın qorunub-saxlanılması və inkişafı hər bir vətəndaş hansı rolunu oynaya bilər?

Vətəndaş cəmiyyəti nədir?

İllər ərzində bu termin cəmiyyətin əksər hissəsini əhatə etdi. Dünya Bankı vətəndaş cəmiyyəti terminini belə izah edir: Vətəndaş cəmiyyəti qeyri-hökumət və maddi mənfəəti olmayan təşkilatların geniş spektridir. Belə təşkilatlar ictimai həyatda fəaliyyət göstərirlər və etik, mədəni, siyasi, elmi, dini və ya filantropik baxışları nəzərə almaqla cəmiyyətin üzvlərinin və digərlərinin maraqlarını və dəyərlərini ifadə edirlər. Vətəndaş ictimai təşkilatlarıdır (CSOs): ictimai qruplar, qeyri-hökumət təşkilatları (NGOs), peşə ittifaqları, sakin olan əhali qrupları, xeyriyyə təşkilatları, dini təşkilatlar, peşə asosiyasiyaları və fondlar.⁵

Vətəndaş cəmiyyətinin mövcudluğu sağlam demokratik cəmiyyətlərin əsas xüsusiyyətlərindəndir. Müxtəlif şəxslər eyni maraqlar və əsaslarla birgə işləməyə başladığı zaman məqsədə daha çox nail ola bilərlər, nə ki, ayrılıqda. Vətəndaş cəmiyyəti başqa-başqa rolları oynayır. Onun bəzi qrupları qanuna dəyişikliklərin əlavə edilməsi məqsədi ilə qanunvericiliyə, digərləri isə mövcud olan qanunun müdafiəsi və yerinə yetirilməsinə lobbicilik edirlər; bəzi qruplar müxtəlif məsələlərə dair cəmiyyətin məlumatlandırılması və biliklərinin artırılmasında öz rollarını görürlər; bəziləri isə müəyyən məsələlərin yaxşılaşdırılmasına doğru dəyişməsinə yönəlməyə bilərlər. Bəzi böyük vətəndaş təşkilatları, müəyyən məsələlərin yaxşılaşdırılması üçün çox yuxarıda sadalananların ikisini və ya daha çoxunu həyata keçirə bilər.

⁵ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/CSO/0,,contentMDK:20101499,,menuPK:244752,,pagePK:220503,,piPK:220476,,theSitePK:228717,00.html>

Demokratik cəmiyyətin üzvlərinin məqsədləri təyin etmək, gərəkliləri müəyyənləsədmək, ictimai siyasətə təsir imkanlarına malik olmaq və hakimiyyətdən cavabdehlik tələb etmək üçün təşkilatı şəkildə əməkdaşlıq etmək hüququ var. Buna vətəndaş cəmiyyəti şəklində nail oluna bilinər. Vətəndaş cəmiyyəti hakimiyyətdən cavabdehlik tələb etmək və dəyişikliklərin vəkilliyi üçün gücə malikdir.

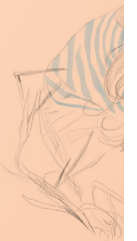
Demokratiya vətəndaş cəmiyyətinin mövcudluğu və fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmalıdır. Demokratik cəmiyyətlərdə vətəndaş cəmiyyəti qanunla müdafiə olunur. Dövlət/hakimiyyət vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları yaratmamalı və onların işinə qarışmamalıdır. Lakin vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının azad və müstəqil fəaliyyəti üçün qanunverici çərçivə yaratmaqla mühüm rol oynaya bilər. Başqa sözlərlə desək, hakimiyyət vətəndaş cəmiyyətinə nəzarət etməməlidir, lakin onun səlahiyyəti var ki, qanunlar vasitəsi ilə vətəndaş cəmiyyətinin işini nizamlasın.

Vətəndaş cəmiyyətinin vacib missiyalarından biri hakimiyyətin işinin monitorinqi və detal şəkildə öyrənilməsidir. Faktdır ki, hakimiyyətlərdə öz səlahiyyətlərini aşmaq tendensiyası var. Bu əsasən o zaman baş verir ki, hakimiyyət öz hüquq və ya səlahiyyətlərindən istifadə edir, lakin yoxlanılır və vətəndaşlara qarşı öz öhdəliklərini yerinə yetirmir.

Vətəndaş cəmiyyəti hakimiyyətin işinə müdaxilə etməməlidir. O, həmçinin hakimiyyətin funksiyalarını yerinə yetirməməlidir, onun qanunlar qəbul etməyə və ya həyata keçirməyə, eləcə də icraçı səlahiyyəti yerinə yetirməyə hüququ yoxdur. Bütün bunlar yuxarıda qeyd olunan hakimiyyətin səlahiyyətidir.

Buna baxmayaraq, vətəndaş cəmiyyətinin hakimiyyət tərəfindən səlahiyyətin sui-istifadəsinin müxtəlif hallarını aşkar etməyə hüququ var. Məsələn, qanunun pozulmasının, şəxsi azadlıq və ləyaqətin təhqir halları. Bununla yanaşı, artıq GHA (Gənc Hüquqsünaslar Asosiyası) haqqında söylədiyimiz zamanı qeyd etdiyimiz kimi, vətəndaş cəmiyyəti, cəmiyyətin tələbini, hökumət və ya fərdi sektor təmin etmədiyi zaman təmin etməlidir.

Düzdür, vətəndaş cəmiyyəti hakimiyyəti dəyişə, və ya hakimiyyətin funksiyalarını öz üzərinə götürə bilməz, lakin o, hakimiyyətin işlərinə nəzarət edə və onlara təsir göstərə bilər. Aşkar etmə və tənqid, məsləhətlərin verilməsi və konstruktiv əməkdaşlığın təklif edilməsi, etiraz bəyanatları, dinc etiraz manifestasiyalarının təşkili və onlarda iştirak – bunlar vətəndaş cəmiyyətinin hakimiyyəti, sosial ədaləti və insan haqlarını müdafiə etməyə doğru təkan verəcəyi bir neçə vasitədir. Bu vasitələr ölkədə mükəmməl mühiti təmin edə bilməz, lakin onlar dövlətin səlahiyyətdən sui-istifadə etməsini azalda və hakimiyyətin cavabdehlik öhdəliyi hissini artırma bilər.

Cəmiyyətin problemlərinin həllində vətəndaş cəmiyyəti nədən iştirak etməlidir?

“Ümid”in işi Gürcüstanın yaxın tarixində vətəndaş cəmiyyəti misallarından biridir. 2000-ci ildə Gürcüstan vətəndaşları uşaqlar arasında sağlamlıq məsələlərini araşdırdılar və “Ümid” adlanan qeyri-hökumət təşkilatı yaratmağa qərar verdilər. 2001-ci ildə “Ümid” təşkilatı, “Gürcüstanın dağlıq rayonlarında uşaqların sağlamlıq vəziyyətinin monitorinqi” layihəsi üçün BMT-nin (UNICEF) maliyyəsini qazandı. Layihə müddətində “Ümid” üçün bəlli oldu ki, müəyyən regionlarda uşaqların əksəriyyətində qalxanvari vəzin ciddi problemi var, bu isə yod çatışmamazlığından irəli gəlmişdi. Həmçinin aydın oldu ki, bununla əlaqədar dövlət proqramları mövcud deyildi. “Ümid” təşkilatının üzvləri Səhiyyə Nazirliyinə və uşaq hüquqları üzrə işləyən qeyri-hökumət və beynəlxalq təşkilatlara hesabat təqdim etdilər. Bununla yanaşı dövlətin ölçülər göstərməsi və dağlıq regionlara yodlaşdırılmış duzun çatdırılmasına lobbichilik edirdilər.

2002-ci ildə “Ümid” təşkilatı dağlıq regionlarda qadınların reproduktiv sağlamlığının vəziyyətinin tədqiqatını keçirmək üçün “Qadın və sağlamlıq” təşkilatına əməkdaşlıq təklif etdi. Tədqiqat göstərdi ki, dağlıq regionlarda yodun çatışmazlığının mənfi təsiri tək uşaqlar deyil, həmçinin qadınların sağlamlığına da mənfi təsir göstərirdi, bu isə qadın uşaqlığı xərçənginin yaranmasına səbəb olurdu.

“Ümid” təşkilatının tövsiyələri nəticəsində xüsusi dövlət proqramları yaradıldı. Bu proqramlar yüksək dağlıq regionlara yodlaşdırılmış duzun çatdırılmasını təmin etdi. Dövlət gücünün yetərli olmadığı regionlarda qeyri-hökumət və beynəlxalq təşkilatların yardımı ilə humanitar missiyaların həyata keçirilməsi mümkün oldu. Bu, cəmiyyətin probleminin həllində vətəndaş cəmiyyətinin hakimiyyətlə əməkdaşlığının ən aydın nümunəsidir.

Demokratiya üçün vətəndaşların fəallığı nədən vacibdir?

Gürcüstanın demokratik inkişafının əsas çağırışlarından biri hakimiyyətdə və ondan xaricdə vətəndaşların iştirakıdır. Vətəndaşların iştirakının reallaşdırılması yaxşı idarə prinsipini təmin etmək üçün çox vacibdir. Yaxşı idarə bir tərəfdən, istəkləri və ictimai həyatda iştirak üçün mütləq olan vərdiş-bacarıqlar olan cəmiyyət və vətəndaş nəzərdə tutur, ikinci tərəfdən isə vətəndaşlarla əməkdaşlıq etmək istəyən dövlət məmurlarını nəzərdə tutur.

Demokratiya seçkilərdə yalnız vətəndaşların iştirakını nəzərdə tutmur. Demokratiyanın mövcudluğu vətəndaşın gündəlik işindən aslıdır. Demokra-

tik cəmiyyətdə vətəndaş öz təşəbbüsü ilə ictimaiyyət üçün vacib məsələlərin həllində, özünün və həmvətənlərinin hüquqlarının müdafiəsində iştirak etməlidir. Vətəndaşlar həmçinin, dövlətin qərarlar qəbul etmə prosesinə qoşulmalıdırlar, bu isə dövlət məmurları ilə sıx əməkdaşlığı nəzərdə tutur.

Demokratik cəmiyyət üçün vətəndaşın cəmiyyətə və ona həmvətənləri olan vətəndaşlarına qarşı cavabdehlik hissənin olması həyatı vacibliyə malikdir. Vətəndaş yalnız öz maraqlarına yönəldilmiş olmamalıdır, cəmiyyətin ümumi rifahına öz töhvəsini verməlidir. Bu sonuncu isə vətəndaşların, maddi gəlirə yönəlməyən və vətəndaşlar tərəfindən istifadə edilən imkanlar, vərdiş-bacarıqlar vasitəsilə müəyyən sosial problemlərin həllini əks etdirən ictimai həyatın hər sahəsinə könüllü qoşulmalarını nəzərdə tutur.

Seçkilərdə iştirakdan başqa vətəndaşların cəmiyyətə qoşulmasının müxtəlif yolları mövcuddur. Aşağıda verilən ictimai həyatda vətəndaşların qoşulma növlərinə dair bəzi misallar var:

Qrupda iştirak. Şəxsiyyətlər öz maraqları və məsələlərinə uyğun olaraq müvafiq qruplarda birləşməkdə azadırlar. Məsələn şəxsiyyətlər birləşirlər: kilsə qrupunda və ya dini təşkilatda, məktəb qrupunda, idman və ya əyləncə assosiyasiyalarında, vətəndaş assosiyasiyalarında və ictimai qruplarda. Müəyyən hallarda qruplarda iştirak, vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq qədər vacib ola bilər. Bununla yanaşı, vətəndaş qoşulması zamanı diqqətin qeyri-hökumət və vətəndaş təşkilatları tərəfindən qeyd edilən məsələlərin həllinə yönəldilən səyə zidd olan fəallıqlara yönəldilməsi mümkündür. Həmçinin fərqlilik, bəzi belə qrupun müəyyən halda, yalnız müəyyən cəmiyyətə və ya maraqlara xidmət etməsi üçün mövcud olması ola bilər.

Dünyada oxşar təşkilatlar və klubların bir çox nümunələri mövcuddur. Burada müxtəlif insanlar ümumi maraqlara malikdirlər və cəmiyyətə xidmət üçün birləşirlər. Buna misallardan biri, yerli bağda olan birlikdir. Bu birliyin üzvləri tez-tez bir-biri ilə bağlılıq haqqında məlumat paylaşmaq, ağac əkmək, cəmiyyət üçün yerli parkda bağın mühafizəsi kimi layihələrdə iştirak məqsədi ilə görüşürlər. Bu növ assosiyasiya, rəhbərliyin az iyerarxiyası və ya üzvlük tələbi ilə qeyri-formal ola bilər. Digər təşkilatlar ola bilsin ki, təşkilatda kimin üzv ola bilməsinə dair daha formal struktur və kəskin şəkildə formalaşmış qaydalara malikdir. Məsələn, bəzi qeyri-hökumət təşkilatları mövcuddur ki, üzv şəkildə yalnız dəvət olunmuş şəxsləri birləşdirirlər, bu isə üzvlük haqqını və digər öhdəliklərin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Bu təşkilatlar üzvlərinə bir çox sosial funksiyaları yerinə yetirmək öhdəliyi verirlər. Onlar həmçinin ictimai iş məqsədi ilə fondların axtarışı və vacib məsələlər üçün fondların donasiyasını, və ya təhsil və şüurun yüksəlməsi proqramlarını həyata keçirirlər.

Mövcud olan qrupun seçilməsi iştirak üçün və ya yeni qrupun formalaşdırılması üçün öz şəxsi və ictimaiyyətin/ictimainın maraqlarına xidmət deməkdir. Belə qruplar cəmiyyətə müsbət tövhə verə bilər.

İnformasiya və mədəni hadisələrin əlaqələndirilməsi. Demokratik cəmiyyətdə ən yeni hadisələr haqqında şəxsiyyətlərin xəbərdar olmaq cavabdehliyi var. İnsanlar məlumatlı olduqları zaman ictimai qərarların verilməsində daha yaxşı iştirak edirlər və cəmiyyətin rıvahına təhlükə yarada biləcək hərəkətlərə diqqət məqsədi ilə hakimiyyətin, biznesin, təşkilatların və ya ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin işinin monitorinqini həyata keçirirlər.

İnformasiyanın alınması müxtəlif yollarla mümkündür, məsələn: televiziya xəbərlərini izləməklə, qəzetlər oxumaqla, ictimai diskusiyalarda iştirak etməklə, radio dinləməklə, jurnallar oxumaqla, onlayn mənbələrdə informasiya yerləşdirməklə, mühazirələrdə iştirak və məsələləri başqaları ilə müzakirə etməklə (bu texnologiyaların istifadəsi ilə də mümkündür, məsələn onlayn bloq çatlar, facebook dialoqları və ya Twitter). Ən yeni hadisələr haqqında məlumatlı olan, vətəndaş düşüncəsinə malik insanlar davamlı olaraq bütün bunlardan istifadə edirlər ki, daha artıq informasiya əldə etsinlər və bunu öz cavabdehlikləri hesab edirlər.

Siyasi fəaliyyət. Seçkilərdə iştirak vətəndaş iştirakının aydın misalı kimi qəbul edilir, lakin səs vermə yalnız metodlardan biridir. Müxtəlif şəxslərin yerinə yetirdiyi bir çox vacib siyasi iş mövcuddur, məsələn partiya və ya namizədə dəstəyin ifadə edilməsi, bunu göstərmək üçün isə insanlar xüsusi tribulardan istifadə edirlər, avtomobillərinə üzərinə dəstəklədikləri namizədlərin ad soyadları, yaxud namizədlərin kompaniyalarının şüarı yazılan stikerlər yapışdırırlar; namizədlər və ya siyasi partiyalar üçün fondların cəlb edilməsi və ya oxşar aksiyanın təşkilatında iştirak; kampaniya üçün pulun hədiyyə edilməsi; namizədə səs vermək üçün telefon zənglərinin edilməsi və ya elə bu məqsədlə könüllü kimi namizədin təbliğat kampaniyasında iştirak etmək. Vətəndaşlar ictimai siyasətin aparılmasında, məsələn qanunlara dəyişikliklərin əlavə edilməsi məqsədilə, parlamentə, yaxud yerli hakimiyyətə təqdim etmək üçün petisiyaya imzaların toplanılması yolu ilə mühüm rol oynaya bilərlər; yerli və ya mərkəzi hakimiyyətin dövlət məmurları ilə əlaqə və ya müəyyən məsələlərə dair şəxsi baxışlarını ifadə etmək, yaxud başqalarını motiasiya etmək üçün vacib məsələlərə dair cəmiyyətə daha artıq bilik vermək məqsədi ilə ictimai görüşlərdə iştirak yolu ilə. Dövlət məmurları ilə baxışlar mübadiləsi üçün digər vasitələr dinc etiraz toplaşmaları və etiraz aksiyalarında iştirak və onun təşkilidir. Seçilən dövlət məmurları xüsusi diqqətlə, xidmət etdikləri ictimaiyyəti dinləməlidirlər. Bu məqsədlə, vətəndaşlar, əgər ayrı-ayrı məsələlərə dair öz baxışlarını açıq şəkildə ifadə etsələr siyasətin qurulmasında həlledici rol oynaya

bilirlər. Gürcüstandakı qızılgül inqilabı, nəyisə dəstəkləmək üçün birləşdikləri zaman xalqın hansı gücə malik ola biləcəyinin yaxşı misalıdır.

İqtisadi aksiyalar. Bəzən vətəndaşlar öz güclərini iqtisadi aksiyalarla ifadə edə bilirlər. Bu, istehsalçının və ya onun işinə etiraz, yaxud ona dəstək üçün hər hansı bir məhsulun alınması və ya əksinə alınmaması ilə baş verə bilər. Məsələn, elə haallar olub ki, insanların geniş qrupu, digər insanların hüquqlarının pozulması şəraitində hazırlanan paltar brendini almaqdan imtina ediblər. Şirkətlər gəlirin geniş şəkildə itirilməsi təhlükəsi qarşısında duranda, bəzən strategiyanın dəyişməsinə seçirlər ki, istifadəçini yenidən qaytarsınlar.

Xidmət və ya könüllü işi. Könüllülər cəmiyyət üçün müxtəlif növ xidmətləri təmin edə bilirlər. Könüllülük dövrü tezliklə, məsələn həftədə bir dəfə, və ya könüllülərin bir dəfəlik fəallığı ilə həyata keçirilə bilər. Könüllülük üçün xas olan xüsusiyyət odur ki, şəxs heç bir maddi gəlir olmadan başqaları üçün öz vaxtını sərf edir. Sosial məsələlərin könüllülər şəklində həyata keçirilməsi demək olar ki məhdudiyətsizdir. Evsiz-əşiksizlər və ya qocalar üçün yemək xidmətinin, kimsəsiz uşaqlar üçün kitabın oxunması və ya tədrisin, şəhər parkının təmizlənməsi və ya seçkilərə nəzarətin bir çox misalları var. Bəzən ayrı-ayrı şəxslər şəxsən kimsəsiz uşaqlar evləri ilə əlaqə saxlayırlar və onlar üçün gərək olan xidməti təklif edirlər. Digər hallarda şəxslər, artıq könüllülər üçün həyata keçiricəkləri gərəklilikləri və bu gərəklilikləri təmin etmək üçün möhkəm sistemi və əlaqələri olan hər hansı bir təşkilat vasitəsi ilə könüllülük işini həyata keçirə bilirlər. Könüllülük işinin dövrü müddətindən, hərəkət növü və metodundan (tək və ya təşkilat vasitəsi ilə həyata keçirilmə zamanı) aslı olmayaraq, könüllülük demək olar ki hər bir vətəndaşın ictimai işlərlə məşğul olması vasitəsidir.

İctimai informasiya nədir və onu necə tələb etməliyik?

Gürcüstan Konstitusiyası və Ümumi İnzibati Məcəlləsinə əsasən, Gürcüstanın hər bir vətəndaşının ictimai müəssisələrdən, məsələn nazirliklərdən, prezident administrasiyasından, sakrebulolardan, qamqoobalardan ictimai məlumat almaq hüququ var. İctimai müəssisələr cavabı mümkün qədər az müddətdə verməlidirlər, son vaxt isə məktubun qeydiyyatından 10 iş günü müəyyənə bilər.

İctimai məlumat, ictimai müəssisədə saxlanılan, tələb olduğu zaman verilməli olan məlumatdır. İctimai məlumat məsələn bu sayılır; dövlət büdcəsindən tikinti və ya başqa ictimai tədbirlərin (konsertin) maliyyələşdirilməsi üçün ayrılan vəsaitin miqdarı. Hər bir vətəndaşın, kommersiya sirri, şəxsi məlumat və ya dövlət sirri hesab edilməyən ictimai məlumatı tələb etmək hüququ var.

İctimai məlumatı tələb etmək məqsədi ilə müvafiq müəssisənin (sizin üçün maraqlı məlumatın saxlanıldığı yerə) adına məktub hazırlamalısınız. Müəssisənin adını məktubun kənar hissəsində yerləşdirin, sonra sizin ad və soyadınızı, əlaqə məlumatınızı yazın, daha sonra isə sualınızı formalaşdırın. Məktubun sonunda imza atın və tarixi yazın. İctimai məlumat haqqında məktubun verilməsi pulsuzdur.

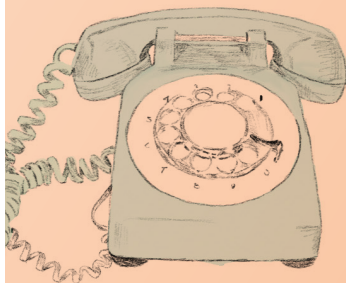
Tələb edilən məlumatın verilməsinə rədd cavabı halında, ictimai müəssisə vətəndaşa rədd cavabı haqqında ərizənin qeydiyyatıdan üç iş günü ərzində xəbər verməyə borcudur. İctimai müəssisənin cavabı tərkibində rəddin şikayəti yolları haqqında məlumat olmalıdır.⁶

Cəmiyyətdə demokratiyanın qorunub-saxlanması və inkişafında hər bir vətəndaş hansı rolu oynaya bilər?

Müasir demokratiya fəal vətəndaşsuz təsəvvür edilməzdir. Fəallıq iki yöndə biruzə olunur: birinci – vətəndaşlar öz istəyiylə/könüllü olaraq ictimai şəkildə vacib olan məsələlərin həllində iştirak edirlər və ikinci – vətəndaşların fəallığı dövlət idarəsi proseslərində iştirakla ifadə olunur.

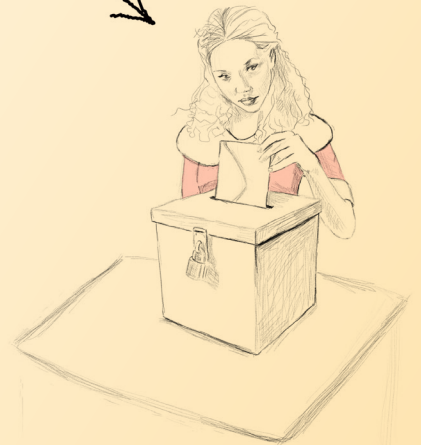
Müxtəlif növ ictimai həyatda fəal iştirak edən vətəndaş motivasiyalıdır və anlayır ki, demokratik cəmiyyətin inkişafı tək dövlət tənzimləmələrindən, bazar iqtisadiyyatından aslı deyil. Həmçinin hər bir vətəndaşın, qrupun öz cavabdehliyini hiss etməsi və müəyyən bir sahənin yaxşılaşdırılması üçün dəqiq addımların atılması vacibdir.

Müasir demokratiyada vətəndaşlar dövlət məmurları ilə idarənin məsələlərinin həllində fəal olaraq iştirak edirlər. Bu yöndə vətəndaşlar və hakimiyyət arasında əməkdaşlığın təşkilatı formaları xüsusilə vacibdir. Bu formalar cəmiyyətin hər bir üzvünə vacib siyasi qərarın verilməsi prosesində iştirak imkanının verilməsi deməkdir. Hər kəs hiss etməlidir ki, real olaraq, dövlətin hörmət edilən üzvüdür və dövlətin rıvahı üçün öz töhvəsini vermək imkanına malikdir. ■

⁶ For more information: <http://transparency.ge/blog/progor-gamovtkhovot-sadjaro-inpormatsia-sakartveloshi-sulmtsire-3-milioni-lari-daikhardja-saa>

DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

SEÇKİLƏR VƏ NÜMAYƏNDƏLİK

DEMOKRATİYASI

Nümayəndəlik demokratiyası necə fəaliyyət göstərir? Demokratiyada seçkilərin rolu nədir?

Nümayəndəlik demokratiyası necə fəaliyyət göstərir?

Nümayəndəlik demokratiyası zamanı, xalq nümayəndələrini seçir, onlara etibar edir və hakimiyyət hüququ verir. Bu hüququn xalqdan, onların nümayəndəsinə verilməsi effektivlik və fəaliyyət bacarığı prinsipinə əsaslanır. Vətəndaşların gündəlik olaraq siyasi və ya sosial məsələlərin müzakirəsində iştirak etməyə şəraitləri yoxdur. Nümayəndəlik orqanı (xalq tərəfindən seçilmiş hakimiyyət) məhz ona görə seçilib ki, onlara səlahiyyət verən xalqla əlaqəni qoruyub-saxlasın, qərarların verilməsi prosesini sürətlə və effektiv aparılmasını təmin etsin.

Nümayəndəlik demokratiyasının fəaliyyəti üçün xalqla əlaqənin saxlanması mütləqdir. Bu müəyyən edilmiş müddətlərdə keçirilən seçkilərlə, həmçinin bir başa demokratiya forması olan referendumla ifadə oluna bilər. İdarə orqanlarına və ya hökumət tərkibinə nümayəndənin seçilməsi, seçicilərə qarşı cavabdehliyin misalıdır. Vəcibdir ki, vətəndaşlar onlara aid olan bülənin gücünü anlasınlar. Vətəndaşlar seçkilərdən öncə və seçkilərdən sonra da proseslərə eyni şəkildə qoşulmalıdırlar ki, onlar tərəfdən seçilən şəxslər öz cavabdehliklərini və təbliğatları zamanı verilən vədləri yerinə yetirsinlər. Vətəndaşlar daim xatırlamaladırlar ki, onların nümayəndələri elə özləri tərəfindən seçilib və onlara maaşı vətəndaşlar veririlər (vergiləri vermək vasitəsi ilə).

Müasir nümayəndəlik demokratiyasında, qərarın verilməsi zamanı çoxluğa üstünlük verilir. Lakin çoxluğun məhdudiyyətsiz səlahiyyətinin olması demək deyil. Demokratiya bir tək çoxluğun maraqlarına xidmət etməməlidir, dini, etnik, seksual və siyasi azlıqlarda daxil olmaqla hər bir vətəndaşın azadlığını və ləyaqətini müdafiə etməlidir. Çoxluğa, məqsədi azlıqların hüquqlarının pozulmaması üçün çoxluq tərəfindən səlahiyyətin istifadəsini balanslaşdırmaq olan qanun nəzarət

edir. Müasir demokratiyanın elementləri səlahiyyətin bölüşdürülməsi və insan haqlarının müdafiəsidir. Nümayəndəlik demokratiyasının ənənəvi elementləri, mütəmadi seçkilər və dövlətin müxtəlif orqanları tərəfindən bir-birinə nəzarət xalqla əlaqəni tam yaratmır. Məhz bu məqsədlə, dövlət və cəmiyyət arasında əlaqələri qoruyub-saxlamaq çox mühümdür. İdarə prosesinə fəal qoşulan cəmiyyət, dövlətin və ölkənin hissəsi olduğuna dair cavabdehlik hissini qazanır.

Demokratiyada seçkilərin rolu nədir?

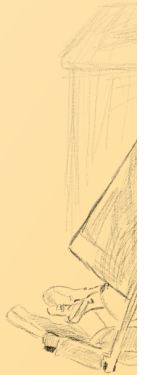
Seçicilər üçün şəxsi fikirlərini və istəklərini ifadə etməyin (səs vermənin) iki yolu var. Müvafiq olaraq demokratiyanın iki forması mövcuddur: **birbaşa** və **nümayəndəli**. Birbaşa demokratiya zamanı seçilən nümayəndələr və ya təyin olunan vəzifəli deyil, seçicilər, onlar üçün vacib olan sosial məsələlərə dair qərarları özləri verirlər. Birbaşa demokratiyanın əsas yardımçı faktoru seçicilərin müqayisədə az sayda olması və seçicilər tərəfindən çox vaxt və enerji xərclənməsini tələb etməyən məsələlərdir. Birbaşa demokratiya məsələlər kənd toplantılarında, peşə ittifaqlarında və ya yerli təşkilatları əsas görüşlərində və s. həyata keçirilə bilər. Müasir demokratiya əsas hissədə nümayəndəlidir: vətəndaşlar öz nümayəndələrini bir başa seçirlər, onlar isə öz növbələrində siyasi qərarlar verirlər, qanunlar yaradırlar, siyasət və strategiyalar işləyib-hazırlayırlar, onların həyata keçirilməsinə şərait yaradırlar.

Siyasi hakimiyyətin həyata keçirilməsində vətəndaşların iştirakı Konstitusiyaya ilə təmin olunub. Bu iştirak həmçinin birbaşa demokratiya şəklində də nəzərdə tutulub, bu isə məsələlər parlamentin köməyi ilə deyil, vacib siyasi, dövlət və ictimai məsələlər haqqında vətəndaşların özləri tərəfindən qərarların verilməsi deməkdir. Birbaşa demokratiyanın növləridir: **seçkilər** və **referendum**.

Nümayəndələrin seçilməsi hər bir insanın, öz əsas hüquqlarından birinin – ölkəsinin idarəsində iştirak hüququnu həyata keçirmək üçün prosedurdur.

İnsan Haqları Ümumi Bəyannaməsinin 21-ci maddəsində oxuyuruq:

- Hər bir şəxsin öz ölkəsinin idarəsində birbaşa və ya seçilən nümayəndə vasitəsi ilə iştirak etməyə haqqı var.
- Hər şəxsin bərabərhüquqlu şəkildə, öz ölkəsinin dövlət xidmətinə daxil olmağa hüququ var.
- Hökumətin səlahiyyətinin əsası xalqın istəyi olmalıdır. Bu istək davamlı və saxtalaşdırılmamış seçkilərlə ifadə olunmalıdır. Seçkilər isə ümumi və bərabərhüquqlu seçki hüquqları şəraitində, səs vermə azadlığını təmin edən gizli səsvermə, və ya digər bərabər vacibliyə malik formalar vasitəsi ilə keçirilməlidir.

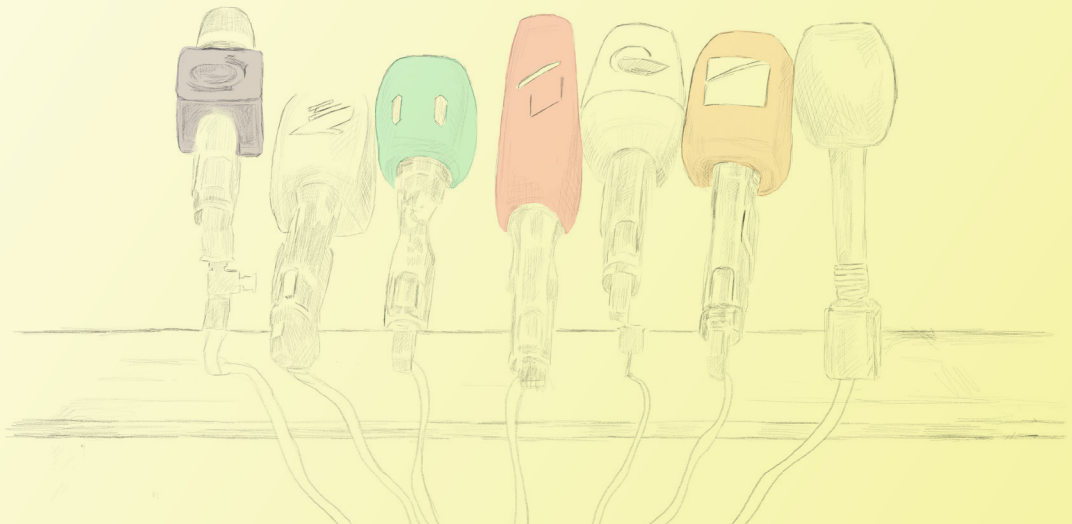
İstənilən dövlətdə seçkilər vətəndaşlar tərəfindən istəyin ifadə edilməsi vasitəsi və ölkənin demokratik olmasının ölçüsüdür. Seçkilər nəticəsində qanunverici, icraçı və məhkəmə hakimiyyətlərini, yerli, həmçinin milli səviyyədə onların planlar və proqramlarını əldə edirik. Qeyd edilən isə ikitərəfli razılıq prosesidir və hakimiyyəti idarə edəcək vətəndaşlara əsaslanır. Seçkilər bir yoldur. Bu yolun nəticəsində, razılıqlar, hakimiyyətin cavabdehliyinə və hüquqlara çevriləcək.

Seçkilər razılıqlar mexanizmidir. Bu mexanizmin nəticəsi, siyasətə və onun həyata keçirilməsinə aid olan idarə haqqında məsələlərə dair cəmiyyətin üzvləri və hakimiyyət arasında razılıqdır (müqavilədir).

Müasir dövlətdə seçkilər haqqında danışdığımız zamanı, ölkənin ali idarə orqanını (parlamentini), icraçı hakimiyyətin ali rütbəli şəxsini (əənənəvi olaraq prezidenti), həmçinin parlament tərəfindən icraçı və məhkəmə hakimiyyətlərində ali rütbəli məmurların seçilməsi və yerli hakimiyyət orqanlarının birbaşa seçkilərini nəzərdə tuturuq.

Vətəndaş cəmiyyətinin seçkilər prosesində ən mühüm rolu var. Fəal seçki sisteminin olması mütləq şəkildə demokratik seçimə əsas olmur. Seçki sistemi və qanunvericiliyi həyata keçirərkən şəffaflıq maraqlı olan şəxslər və təşkilatlar üçün çox vacibdir. Fəal vətəndaş cəmiyyəti, şəffaflığı, cavabdehliyi, prosesin və nəticələrin etibarlı olmasını təmin etmək üçün seçki proseslərinin inkişafına diqqət yetirməlidir. Bu seçki öncəsi müddətində müşahidəni və tənqidi sualların verilməsini (məsələn: media bizə düzgün məlumat çatdırırmı? Partiyalar edilən maliyyə xərclərinin göstərilməsində nə dərəcədə şəffafdırlar? İnzibati resursların xərclənməsi baş verirmi?), seçki qanunu haqqında diskusiyalarda öz töhvəsinin verilməsini, seçkilərə nəzarəti və nəticələrin təsdiqini nəzərdə tutur. ■

BEŞİNCİ HISSƏ

GENDER BƏRABƏRLİYİNİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ TƏMİN EDİLMƏSİ

Demokratiyanın qurulması üçün gender bərabərliyi nədən vacibdir? Bioloji cins və gender arasında hansı fərq var? Gender bərabərliyi baxımından Gürcüstanda nə edilir? Qadınlar siyasətdə nədən iştirak etməlidirlər?

Demokratiyanın qurulması üçün gender bərabərliyi nədən vacibdir?

Gender bərabərliyinin vacibliyinin anlanılması bu gün üçün demokratiyanın vacib ilkin şərtidir. Hesab edilir ki, gender bərabərliyi olmadan həqiqi demokratiyaya nail olmaq mümkün deyil. Məhz buna görə, Dünya Bankının 2012-ci il hesabatında gender məsələlərinin mühümlüyü xüsusilə qeyd olunub: “Gender bərabərliyi inkişafın məqsədlərindən birini təqdim edir. Daha artıq, o, rasional şəkildə planlaşdırılan iqtisadiyyatın əsasıdır. Gender bərabərliyi əmək məhsuldarlığını artırır və gələcək nəsillərin inkişafına yardım, müxtəlif institutlar arasında isə balansı təmin edir”.⁷

Gender bərabərliyi insan haqlarının əsas prinsipidir. Ölkənin və cəmiyyətin inkişafı üçün gender bərabərliyi vacib ilkin əsasdır. Gender bərabərliyi qadın və kişinin sosial həyatın hər bir aspektinə bərabər hüquqlu şəkildə qoşulmalarını, diskriminasiyanın⁸ mümkünsüzlüyünü, hər iki cinsin nümayəndələri üçün bərabər hüquqluluğun təmin edilməsini, sosial şəraitin yaxşılaşdırılmasını və işlə təminat baxımından qadınlar və kişilər üçün eyni imkanları özündə cəmləşdirir. Bərabər hüquqluluğun qorunduğu cəmiyyətdə insan haqları, cavabdehliklər və imkanlar cinsə əsasən müəyyənləşməyib. Gender bərabərliyi qadın və kişilərin eyni olması demək deyildir, qadın və kişinin eyni cür peşə, sosial, siyasi, iqtisadi, ailə və s. imkanlarının olması deməkdir.

Dünyanın bir çox ölkəsində son 30-40 il ərzində qadın və kişi rolunun anlamı hiss ediləcək dərəcədə dəyişdi. Cinsin bioloji müəyyənləşmiş anlam olmasına

⁷ World Bank (2012) World Development Report 2012, Gender Equality and Development

⁸ Any distinction, exclusion or restriction made on the basis of sex, “Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women”, (CEDAW), article 1.

baxmayaraq, mədəniyyət və cəmiyyət cinslə əlaqəli davranışlar və anamların formalaşması və inkişaf etməsində böyük rol oynayır. Bununla yanaşı, **gender** və **cins** anlaylarını fərqləndirməmiş lazımdır.

Bioloji cins və gender arasında hansı fərq var?

Bioloji cins, insanları qadınlar və kişilərə bölən anatomik və fiziki xüsusiyyətləri təqdim edir. Qadın və kişi arasında bioloji və fiziki müxtəliflik onlar arasında anatomik fərqlilikdədir. Həmçinin bu fərqliliklər insan orqanizmində hormonal və biokimyəvi dərəcədə də təqdim olunur. **Cins bioloji şəkildə müəyyənləşib.** Qadın və kişinin müxtəlif bioloji funksiyaları ilə əlaqəli olan hərəkət formaları cinsi rollar adlanır.

Bioloji fərqliliklə yanaşı, qadın və kişi sosial rollara, həmçinin psixoloji xüsusiyyətlər və hərəkət formalarına görə də fərqlənirlər. Müasir sosial elmdə **gender** termini cinsin sosial mühümlüyü kimi istifadə olunur.

Gender qadın və kişi arasında hərəkət formalarından dolayı, mədəniyyətlərdən irəli gələn psixoloji özünəməxsusluqları özündə birləşdirir. Gender cəmiyyət tərəfindən inkişaf etdirilən, qadın və kişinin sosial rolunu, sosial həyatın hər bir sahəsində onların statusunu müəyyən edən sosial mexanizmdir. Gender rolları, qadınlar və kişilər üçün sosial və mədəni şəkildə müəyyənləşmiş hərəkət formalarından, norma və dəyərlərindən ibarətdir. Gender rolları zaman və mühitdə dəyişir. Bu və ya digər hərəkət hansısa cəmiyyətdə kişi, digərində isə qadın üçün xas ola bilər, yaxud bir erada qadına xas olan hərəkət, digər erada qəbul edilməz sayıla bilər.

Sosiallaşma prosesində mədəni baxımdan kişi və ya qadın müəyyənləşmiş rol əldə edir və özünü gender rollarından biri ilə eyniləşdirir. **Gender identifikasiyası** mədəni baxımdan müəyyənləşmiş gender rolunun anlanması və paylaşılması deməkdir. Mədəniyyət bir ənənə olaraq, cəmiyyətin üzvlərinə hər hansı bir cinslə əlaqəli olan psixoloji və davranış xüsusiyyətlərini aid edir. Qadın və kişinin necə davranmasına dair geniş yayılmış fikir **gender stereotipidir.**

Gender bərabərliyi baxımından Gürcüstanda nə edilir?

Keçən illər ərzində dünyada gender bərabərliyi məsələsinin aktuallaşması üçün müxtəlif vasitələr istifadə edildi. Belə ki, gender bərabərliyi məsələləri əksər hallarda qadın hüquqları ilə bağlıdır. Yuxarıda qeyd olunan vasitələrin vəzifəsi qadının rolunun güclənməsi və bərabər hüquqlu mühitin yaranmasıdır.

On beşildirki, Gürcüstan hökuməti, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatlarının köməyi ilə gender siyasəti formalaşdırdı. Beynəlxalq müqavilələr və rezolyusiyalar bu siyasətin yaradılmasında vacib rol oynadılar. 1994-cü ildə Gürcüstan, “Qadınlara qarşı hər cür ayrıseçkiliyin aradan qaldırılması konvensiyası”na (CEDAW) qoşuldu. Bu sənədin məqsədi gender bərabərliyinə nail olmaqdır. Konvensiya qadınların sosial həyatın hər bir sahəsində bərabər hüquqlarının olması tələblərini nəzərə alır. Bu sənəd Gürcüstanın milli gender siyasətinin əsası oldu. Dövlət tərəfindən işlənib-hazırlanan milli gender siyasəti, gender bərabərliyi üçün institusional mexanizmlərdən və milli sənədlərdən ibarətdir. 1998-ci ildən milli hərəkat planları qadınların güclənməsini və gender bərabərliyinə yardım edən fəaliyyətlər işləyib-hazırlayırdılar. 2010-cu ildə Gürcüstan Parlamenti gender bərabərliyi haqqında qərar qəbul etdi. Bu ölkədə gender bərabərliyi siyasətini müəyyənləşdirən və gender bərabərliyi şurası yaradan ilk sənəd idi.

2010-cu ildə Parlament Nizamnaməsinə dəyişikliklər daxil edildi. Bunun əsasında isə daim fəaliyyətdə olan gender bərabərliyi şurası yaradıldı. Qeyd edilən şura Parlamentdə fəaliyyət göstərir və onun sədri parlamentin vitse spikeridir. Gender şurası, parlamentin 12 üzvünü birləşdirir. Şura genderin milli siyasətini müəyyənləşdirir, onun həyata keçirilməsini və monitorinqini gerçəkləşdirir. Şuranın təşəbbüsü və dəstəyi ilə gender bərabərliyini yaxşılaşdıran qanunvericilik və sənədlər işlənib-hazırlanıb. Şura fəal olaraq hökumətlə, qeyri-hökumət təşkilatları və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

2014-cü ildə Gürcüstan Parlamenti “Gürcüstanda gender bərabərliyinin təminatının 2014-2016-cı illərdə milli hərəkat planı”nı qəbul etdi. Bu sənəd yerli özünüidarə, cəzaçəkmə və pentensial mühitin müdafiəsi, sağlamlığın müdafiəsi və sosial təminat sahələrində gender bərabərliyinə yardımçı olur. Plan, Parlamentin Gender Şurasına səlahiyyət verir, gender bərabərliyi ilə əlaqəli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlarla harmoniyasına imkan yaradır. Qeyd edilən milli hərəkat planı qadınların siyasi iştirakına, iqtisadi sahədə bərabərliyin yaranmasına ciddi şəkildə yardım edir. Həmçinin plan, cəmiyyətin təhsilinə və biliyinin artırılmasına yardımçı olur, gender bərabərliyini müdafiəsini təmin edəcək müəyyən edilmiş siyasət və fəallıqların işlənib-hazırlanmasını hər bir nazirliyə həvalə edir. Planlaşdırılan işlərin həyata keçirilməsi üçün nazirliklər maliyyə alırlar.

Qadınlar siyasətdə niyə iştirak etməlidirlər?

Qadınlar və kişilər bərabər şəkildə təmsil olunduqları zaman, hökumətlər, yalnız əhalinin bir hissəsi üçün deyil, bütün əhali üçün daha nümayəndəli və daha cavabdehdirlər. Müvafiq olaraq qadınların siyasətdə az iştirakı dövlətin inkişafına və cəmiyyətə mənfəət təsir göstərir. Bu baxımdan Gürcüstan istisna deyildir.

Gürcüstanda qadınların kişilər kimi seçkilərdə iştirak etməsinə baxmayaraq, bərabər siyasi iştiraka müvəffəq ola bilmirik. 2010-cu ilin yerli seçkilərində bələdiyyə tərkibində qadınların yalnız 10%-i seçildi. Daha dəqiq, 1 695 bələdiyyə tərkibində yalnız 169 qadın təmsil olunmuşdu. 2012-ci ildə parlament seçkilərində qadınların yalnız 12% seçilmişdi. Göstərici 2008-ci il seçkiləri ilə müqayisədə 6.2% yaxşılaşıb, lakin seçimli hakimiyyətdə qadınların bərabər nümayəndəliyi çox asta irəliləyişlə müşahidə olunub. 2013-cü il prezidentliyə 23 nəfər namizəd arasında yalnız 3 nəfəri qadın, 2013-cü ildə 19 nəfər nazirdən isə yalnız 4 nəfəri qadın idi.

Gürcüstanda gender bərabərliyi milli siyasətinin mövcudluğuna baxmayaraq qadınların parlamentdə, icraçı hakimiyyətdə və ya yerli özünüidarədə nümayəndəliklərində artması baxımından vacib dəyişikliklər müşahidə olunmur. Qadınların siyasətdə iştirakı üçün bir çox maneə mövcuddur və bunlardan biri seçki sistemi,⁹ eləcə də siyasi partiyaların hərəkəti və strukturu ola bilər. Qadının ailəyə qarşı cavabdehlikləri və siyasətin kişi işi olması düşüncəsi digər maneələrdir.

Ölkədə gender bərabərliyi baxımından fəaliyyətli addımların atılması mütləqdir. Bu işdə media mühüm rol oynaya bilər. Media vasitəsi ilə, cəmiyyətin geniş hissəsinə gender bərabərliyinin vacibliyi, qadınların qərar verilmə prosesində iştirakı və bunun müsbət nəticələri haqqında biliyinin yüksəldilməsi mümkündür. Daha artıq, yaxşı planlaşdırılmış və həyata keçirilmiş media kampaniyaları, gender bərabərliyinə nail olmaqda əsas maneəçi faktorlar olan gender stereotiplərini kökündən kəsə bilər.

Qadınların siyasi iştirakında, nümayəndəliyində dövlət siyasəti və medianın mühüm rol oynadığı vaxtda cəmiyyətin hər bir üzvü, sizi kimi vətəndaşlar, sizin ailə üzvləriniz və dostlarınız haqqı gender bərabərliyini təmin etməyə, demokratik Gürcüstanın inkişafı üçün qadın nümayəndəliyini artırmağa cavabdehdir. ■

⁹ http://www.wedo.org/wp-content/uploads/electoralsystems_5050_factsh3.htm

**DÖVLƏT BİZİM HÜQUQLARIMIZI MÜDAFİƏ
ETMƏYƏ BORCLUDUR: BİZİM HƏYATIMIZI
MÜDAFİƏ ETSİN, LƏYAQƏT VƏ ŞƏXSİ
TOXUNULMAMAZLIĞI, YERDƏYİŞMƏ
AZADLIĞINI TƏMİN ETSİN: AZAD VƏ
BƏRABƏR ŞƏRAİTDƏ TƏHSİLƏ YARDIM ETSİN
VƏ BU HÜQUQLARIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ
DİSKRİMİNASİYA OLMADAN MÜMKÜN
OLACAĞI MÜHİT YARATSIN.**

ALTINCI HİSSƏ

DEMOKRATİK CƏMİYYƏTDƏ

MEDİANIN ROLU

Demokratik cəmiyyətdə media hansı rolu oynamalıdır? Mənbənin qiymətləndirilməsi necə mümkündür və məlumatın həqiqi və dəqiq olmasını müəyyənləşdirmək niyə vacibdir?

Demokratik cəmiyyətdə media hansı rolu oynamalıdır?

Amerikalı tədqiqatçı və dövlət işçisi Tomas Ceferson bir dəfə dedi: “Demokratiya, eyni zamanda biliksiz və azad ola bilməz”.¹⁰ Tomas Ceferson və onun müasirləri anladılar ki, insanların demokratik cəmiyyətdə azadlıqlarının saxlanılması və öz hüquqlarını müdafiə etmələri üçün, onlar vacib dövlət məsələləri, siyasətçilərin baxışları və hökumətin işləri haqqında məlumatlı olmalıdırlar. Amerikanın “İnsan haqları Bill” sənədinin birinci maddəsində medianın hökumətdən müstəqil şəkildə hərəkət edə bilməsinə və insanların öz fikirlərini ifadə etməkdə azad olduqlarına dair bir neçə bənd var. Sözü gedən bəndlər fikirlərin bölüşməsinə, bu işə sağlam demokratiyanın mövcudluğuna yardım edir. Onlar mediaya imkan verirlər ki, hökuməti müşahidə etsin, korrupsiya və səlahiyyətdən sui-istifadə hallarını işıqlandırsın.

Vətəndaşların məlumatlandırılması üçün azad və müstəqil mətbuatın qorunub-saxlanması mütləqdir. Lakin, bu vətəndaşlar tərəfindən də böyük cavabdehlik tələb edir. Onlar seçkilərdə kimə dəstək olacaqları, referendumda necə iştirak edəcəkləri haqqında, hansı məsələlərə dair vəkillik, yerli və ya mərkəzi hakimiyyətdə özlərinin hansı istəklərinə dair müraciət edəcəklərini qərar verməlidirlər. Bütün bunların effektiv həyata keçirilməsi üçün insanların məlumatlı olması mütləqdir. Bu məqsədə çatmaq üçün ən yaxşı yol, baş verən hadisələrə dair dəqiq məlumatın əldə edilməsidir.

Tarixdə heç bir zaman bu günkü kimi informasiya texnologiyaları və media vasitəsi ilə böyük həcmdə informasiyanın asan və tez bir zamanda əlçatan olması olmayıb. Bununla yanaşı informasiya bolluğu vətəndaşların mənbələri tənqidi qiymətləndirmə cavabdehliyini artırır. Medianın öyrənilməsi 21-ci

¹⁰ Illinois Press Association Guide to First Amendment & Access Laws (1995) at <http://www.illinoisfirstamendmentcenter.com/history.php>

əsrədə vətəndaşın vacib vərdiş-bacarığıdır. Amerika təşkilatı “Media Tədrisi Milli Asosiyasiyası”na əsasən “Media erasında təhsilli şəxsə tənqidi düşüncə bacarığı lazımdır. Bu ona qərarlar verməyə imkan verir”.¹¹

Medianın tənqidi qiymətləndirilməsi mənbənin analiz edilməsi və dəyərləndirilməsi, oxuduğun və ya eşitdiyən məlumatı bir başa həqiqət kimi qəbul etməmək deməkdir. Bu günkü müəyyən media bazarı qarşısında duran əsas məsələ auditoriyanı cəlb etmək və əyləndirməkdir. Bu isə yeni xəbərin necə yazılması və hədəfdə olan auditoriyaya necə çatdırılmasına böyük təsir göstərir. Media, bu və ya digər məsələ haqqında faktları fərqli yollarla təqdim edə bilər, dəqiq və tam informasiyanı əks etdirmədiyi halda da.

Mənbənin qiymətləndirilməsi necə mümkündür və məlumatın həqiqi və dəqiq olmasını müəyyənləşdirmək niyə vacibdir?

İnsanlar və təşkilatların ictimaiyyətlə ünsiyyət üçün mediadan nədən istifadə etmələrinin bir çox fərqli səbəbi mövcuddur. Bu və ya digər şəxs, yaxud təşkilatın məqsədi, cəmiyyətə hansı məlumatı çatdırmasının əsas faktorudur. Medianın dörd əsas məqsədi var: insanların baxışlarını ifadə etsin, bilik versin, inandırсын və əyləndirsin. Medianın məqsədi baxışları ifadə etmək olduğu halda, məlumatda şəxsiyyətlərin və ya təşkilatların baxışları və dəyərləri ifadə olunur. Məqsəd təhsil olduğu halda isə, məlumat müqayisədə faktlara daha çox əsaslanır. Media tərəfindən səslənən ismarıclar daima insanları hər hansı bir məsələni paylaşmağa və ya müvafiq hərəkət etməyə inandırmağa çalışırlar. Məsələn, dövlət işi namizədini dəstəkləsinlər, xeyriyyə üçün məbləğ ayırsınlar və ya hər hansı bir məhsulu alsınlar. Sonuncu məqsəd – əyləncə mediada geniş şəkildə istifadə olunub. Daha geniş auditoriyanın diqqətini cəlb etmək istəyən informasiya təşkilatları belə, cəmiyyəti əyləndirəcək elementlərdən tez-tez istifadə edirlər. Buna görə də media mənbəsinin bilinməsi çox vacibdir. Belə ki, mənbəni qiymətləndirə və müvafiq olaraq verilən məlumatın nə dərəcədə düzgün və dəqiq olduğunu müəyyənləşdirə biləsən.

Verilən məlumatın düzgün olub-olmamasını müəyyənləşdirmək üçün ilk addım verilən məlumatın mənbəsinin nə dərəcədə **etibarlı** olmasını yoxlamaqdır. Mənbənin etibarlı olmasını yoxlamaq üçün bir neçə suala cavab verməniz vacibdir:

- o Kim dərc edib və ya məlumatın müəllifi kimdir?
- o Dərc edilən material haqqında və ya müəllif haqqında nə məlumdur?
- o Dərc edənin və ya müəllifin hədəfi, məqsədi bəllidirmi?

¹¹ National Association for Media Literacy, 2013 at <http://namle.net/publications/media-literacy-definitions/>

- o Nəşr və ya müəllif qeyd edilən məsələlərə diqqət göstərməklə şəxsi mənfəət eldə edirmi?
- o Məlumat necə əldə edilib? Şahidlər, mütəxəsislər, məlum və ya naməlum mənbədən?
- o Təqdim edilən məlumat digər mənbə tərəfindən də təsdiqləndimi?
- o Mənbəni kim maliyyələşdirir?

Ümumiyyətlə bu və ya digər müəllif/nəşr haqqında çox az məlumat əlçatandır. Müəllifin və ya nəşrin, məlumatın bu və ya digər formada işıqlandırmaqda marağı olmasına dair şübhəmiz yaranır. Müvafiq olaraq, məlumatın etibarlı olması şübhə altına düşür. Həmçinin əgər müəllif və ya nəşr məsələyə dair öz mövqeyi və baxışı ilə tanınırsa, yaxud məlumatın alınması yolları şəffaf deyilsə, məsələni məlumat anonim mənbələrə əsasən verilib və faktlarla əsaslanmayıbsa, belə hallarda etibarlılıq sual altında olmalıdır. Yuxarıda sadalanan bütün hallarda, mənbə qeyri-obyektiv ola bilər. Mənbəni dəqiq və etibarlı qəbul etməmişdən əvvəl məlumatın təsdiqi üçün əlavə mənbələrin axtarılıb-tapılması, məlumatın qiymətləndirilməsi ilə paralel olan proses olmalıdır. Asan olaraq desək, qeyri-obyektivlik nəyəsə başqasından fərqli olaraq üstünlük vermək deməkdir. Belə qeyri-obyektivlik informasiya vasitələrində məlumatın necə təqdim olunması yollarına təsir edə bilər. Bu isə nəticədə medianı qeyri-obyektiv edir.

Medianın qeyri-obyektivliyi nəticəsində məlumatın eybəcərləşdirilmiş şəkildə verilməsinin bir neçə yolu mövcuddur. Bu taktikaların həll edilməsi sizə mənbənin analizi üçün yardımçı olacaq. Bu taktikalar sözlərin seçilmədən, məlumatın buraxılmasından, debatların məhdudlaşdırılmasından, mənbələrin seçilməsindən və istifadəsindən, informasiya çərçivəsindən ibarətdir.

Bu və ya digər hadisənin təsvir edilməsi üçün istifadə olunan sözlər bəzən əsaslı, bəzən isə az şəkildə hadisənin vacibliyini dəyişə bilər. Təssüratlı və konkret sifət sözlərinin istifadəsi ilə hər hansı bir məsələyə dair cəmiyyətin düşüncələrinə və hisslərinə təsir göstərilə bilər. Məsələn kimi, eyni hadisə haqqında Amerikanın yeni xəbərlər agentliklərinin verdiyi xəbər başlıqları gətirilib. Məsələn aydın şəkildə sözlərin seçilməsinin məzmununu necə dəyişməsinə göstərir.

“İraqın silahlı qüvvələri ABŞ-ın kəşfiyyat uçurlarını dayandırır” The New York Times, 3/11/2003

“BMT U-2 tipli təyyarələrini çıxarır” USA Today, 3/11/2003

„New York Times“ başlığında İraq, ABŞ-ın hücumlarını “öz gücü ilə dayandıran” üstün gücə malik tərəf kimi göstərilib. Lakin „USA Today“-in başlığı isə belə səslənir: “BMT təyyarələrin dayandırılmasına dair qərar verdi” və nəzərdə tutulur ki, bu halda vəziyyətə BMT nəzarət edir.

Bu iki başlıqdan birini oxuyan şəxslərin hadisə dair fərqli təsəvvürləri yaranacaq. Lakin, hər iki başlıq eyni gün, eyni hadisəyə dair ABŞ-ın iki qəzetində dərc edilib. Sözlərin məzmunu dəyişməsi və auditoriyanın hissələrinin və reaksiyalarının manipulyasiyasının bilinməsi medianın düzgün qiymətləndirilməsi bacarığının inkişafı üçün vacib hissədir.

İnformasiyanın seçilməsi, məlumatın sənin üçün istənilən yöndə təsvir edilməsi üçün lazımdır. Müəyyən informasiyanı diqqətdən kənar buraxmaqla cəmiyyətdən məsələni dərinədən öyrənmək və müxtəlif perspektivdən dəyərləndirməsi şansı alınır. Vacib məlumatın diqqətdən kənar qalması nəticəsində insanlar məlumatlı və arqumentləşdirilmiş nəticəyə gələ bilmirlər. Anoloji olaraq, müəyyən mövzu ilə əlaqəli debatların, bir-birinə əks olan fikirlərin göstərilməsinin məhdudlaşdırılması ictimaiyyətin fikrinə təsir edir, qeyri-obyektiv, birtərəfli düşüncəni təqdim edir. Hər iki taktikanın istifadəsi nəticəsində məlumatın eybəcərləşdirilməsi və dezinformasiya da ola bilər.

Sensitiv məlumatın alınması prosesində mənbə bəzən həll edicidir. Jurnalistlər, onlarla məlumatı bölüşən insanlarla əməkdaşlıq etmədən öz işlərini həyata keçirə bilməzlər. Məlumatın obyektiv və ya qeyri-obyektiv olmasını qiymətləndirmək üçün, məlumatın mənbəsi haqqında tənqidi düşüncəmiz mütləqdir. **Mənbələrin seçilməsi və istifadəsi** zamanı sonrakı suallara cavab verməyiniz vacibdir:

- o Məlumat mənbəsinin, bu və ya digər məsələ ilə əlaqədar müvafiq biliyi olan eksperti varmı?
- o Verilən məsələ ilə məlumat mənbəsi hansı əlaqədədir?
- o Məlumat verənin, verilən məsələ ilə əlaqəli hə hansı şəxsi marağı varmı?
- o Məsləhətləşmələr neçə mənbə ilə aparılıb?
- o Fərqli fikirlər təqdim olunmuşdumu?

İnformasiyanı paylaşan zaman mənbəni öz məqsədləri ola bilər, müvafiq olaraq mənbə haqqında daha çox məlumatın axtarılması məlumatın qeyri-obyektiv olub-olmamasını müəyyən etməyə imkan verir. Bununla yanaşı məlumatı verənin bu və ya digər məsələyə dair biliyi məhdud ola və ya tam dəqiq olmaya bilər. Bu və ya digər məlumatın nə dərəcədə etibarlı olmasını qiymətləndirmək üçün yuxarıda verilən sualları nəzərə almaq vacibdir.

İnformasiya şərhivəsi formalaşdırılan zaman onun müəyyən auditoriyanı necə cəlb etməsi, ona təsir göstərməsi və müxtəlif hərəkətləri oyatmaq üçün məlumatın necə verilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Bu halda istifadə edilən texnika məlumatın verildiyi tondur. Məsələn, məlumat sadə, adi manera ilə təqdim olunub. Bu isə, insanın hərəkətinə dair maraqlı şərh kimi təqdim edilibsə

ciddilik hissi yaradır. İctimaiyyətə təsir göstərmək üçün məlumatın verilməsinin müxtəlif vasitələri mövcuddur. Məsələn, qəzetin ilk səhifələrində dərc olunan xəbərlər bir qayda olaraq, qəzetin sonrakı səhifələrində verilən xəbərlərdən daha ciddi xəbərlər hesab edilir. Anoloji olaraq, medianın bu və ya digər məsələnin işıqlandırılmasına ayırdığı vaxt ictimaiyyətin münasibətinə mühüm təsir göstərir və mövzunun vacibliyini xüsusiləşdirir. Məlumatın formalaşdırılması müxtəlif perspektivlərdən də mümkündür. Məsələn, beynəlxalq kosmik stansiya haqqında məlumat tam fərqli şəkildə işıqlandırıla bilər. Misal olaraq xalqlar arasında əməkdaşlığın təsdiqi, və ya elmdə gender yönündə mövcud olan səhvlər, yaxud da dünyada güc səlahiyyəti disbalansı mövzusu irəli düşə bilər. Bu məlumatların hər birinin formalaşdırılma nümunəsi müəllifi tam fərqli məlumatın üstündən keçməyə, yaxud axtarılıb-tapmağa və ictimaiyyətin marağını tam başqa aspektə yönləndirməyə sövq edir.

Məsələnin hansı yöndə təqdim edilməsi, auditoriya tərəfindən məlumatın qəbuluna təsir göstərir. Konkret dinləyici məlumatda onun üçün maraqlı məqamı görərsə, o, müvafiq məlumatı alacaq. Lakin çox vaxt əks hal da baş verir. İnsan təklif olunan yöndə məlumat onun üçün maraqlı deyil və məlumatı ümumiyyətlə rədd etməsi mümkündür. Məlumatın müəllif, redaktor, nəşriyyatçı, bloqqer, vəb səhifənin admini və başqası tərəfindən müəyyən çərçivəyə salınmasını anlamaq media bilivi və qiymətləndirmə üçün gərək olan vərdiş-bacarıqların inkişafı üçün çox mühümdür. Məlumat çərçivəsinin anlanılması ilə, insan bu və ya digər məlumatın nə dərəcədə qeyri-obyektiv və eybəcərləşdirilmiş ola bilməsini anlayır. Məhz bu çərçivə kənarına baxış və lazım olduğu halda daha artıq məlumatın axtarılıb-tapılması müəyyən məsələ ilə əlaqəli insanın daha məlumatlı olmasını mümkün edir.

Əmin etmək & təbliğat – artıq qeyd etdiyimiz kimi, bəzən media tərəfindən istifadə edilən mənbənin məqsədi cəmiyyəti bu və ya digər məsələyə əmin etmək və hər hansı bir hərəkətə çağırmaqdır. Əksər belə hallarda təbliğatdan da istifadə edilir. Aydın olduğu kimi, təbliğat cəmiyyətin davranışına və düşüncəsinə təsir etmək üçün çox effektiv vasitədir. Bu məqsədə çatmaq üçün bir neçə yol mövcuddur. Daha tez-tez isə bir neçə metoda müraciət edirlər. Bunlardır:¹²

Təsdiq etmək – nəyisə, xüsusi, ən yaxşı və s. təsvir edən fakt kimi (mütləq həqiqətə uyğun olmaya bilər) təqdim edilən güclü bəyanat. Baxmayaraq ki, bu faktı təsdiq edən əsaslı arqumentlər var ya yox. Məsələn, “Daha yaxşı heçbir vasitə təmizləmir!” deyərək təsdiq edən təmizləyici vasitələrin reklamı.

Çoxluğun fikri – təqdim olunan məlumat dinləyicini əmin edir ki, hansısa tərəf, konkret şəxs yaxud, bu və digər məhsul düzgün seçimdir. Belə ki, bunu insanların əksər hissəsi dəstəkləyir. Məsələn, “əhalinin əksəriyyəti bu fikirlə razılaşır”

¹² Oracle ThinkQuest, Education foundation, 2001. Propaganda Techniques, at <http://library.thinkquest.org/C0111500/proptech.htm>

bəyanatı. Bu növ bəyanatlarla əlaqəli problem odur ki, heç kim oxşar cavablar verdikləri üçün neçə nəfərdən fikir soruşulduğunu izah etmir və ümumiyyətlə “çoxluq” nədir?

Göz qamaşdırıcı asosiyasiyalar – yüksək ideallarla əlaqəli sözlər və konsepsiyaları hər hansı bir şəxs və ya məhsulla əlaqələndirilən hal. Məsələn, siyasi namizəd haqqında yazı bilirlər: “o ədalət tərəfdarıdır.” Düzdür bu halda, namizəd tərəfindən ədalətə dəstək nədə təsir olduğu izah edilmir. Lakin ədalət anlamı çox dəyərlidir və onun vasitəsi ilə bu anlamla asosiyasiya edilən namizədin də dəstək alması da mümkündür.

Adın verilməsi – konkret insana, məhsula və ya hadisəyə qarşı ictimaiyyətdə neqativ emosiyalar yaratmağa yardımçı olacaq təhqiredici dildə və ya neqativ tərkibə malik sözlərin istifadəsi halı. Məsələn, təşkilata və ya fərdə qarşı belə epitetin istifadəsi “güc səlahiyyətinə susamış” insanlarda neqativ asosiyasiyalar yaradır.

Cəmiyyətə bənzətmə - cəmiyyət üzvlərinin bu və ya digər insanın, təşkilatın və ya məhsulun məhz onlar üçün yaradıldığında əmin etmək. Sırası vətəndaş əmin edirlər ki, onların fikirləri və gərəklilikləri anlaşılaacaq və nəzərə alınacaq. Belə bir hal o halda baş verə bilər ki, hər hansı bir yüksək rütbəli məmur çox varlı, müvafiq olaraq mağazaya ərzaq almağa getmək, ictimai nəqliyyatdan istifadə etmək və s. kimi gündəlik qayğılardan azad olmasına baxmayaraq, adı insan olduğuna cəmiyyəti inandımağa çalışsın.

Stereotiplərdən istifadə – insanlara, müəyyən şəxsin və ya məhsulun, xaric xassiyətnaməsinə və ya müəyyən qrupun asosiyasiyasına görə mənfi tərəfin göstərməyə çalışılması deməkdir. Mənfi dərkətmə əsasən ümumiləşdirməyə əsaslanır. Ümumiləşdirmə isə əksər hallarda şişirdilmiş və düzgün olmayan ola bilər. Belə taktikanın məqsədi ictimaiyyətin diqqətini mühüm məsələdən yayındırmağa xidmət edir, bu və ya digər məsələyə dair müəyyən stereotiplər vasitəsi ilə şübhə və qorxu yaradır. Məsələn, insanı hər hansı bir işə qəbul etməzlər, belə ki, bu şəxs az namuslu və tənbel xüsusiyyətə malik millətin nümayəndəsidir.

Tövsiyyə – tanınmış şəxs bu və ya digər təşkilatı, məhsulu, yaxud konkret şəxsi dəstəklədiyini açıq şəkildə ifadə edərsə və ona qarşı (tanınmış şəxsə) ictimaiyyətdə olan müsbət yanaşmadan insanların düşüncələrinə təsir etmək üçün istifadə etdikləri zaman. Buna yaxşı misal olaraq

Təbliğat təsirindən müdafiə olunmağın ən yaxşı vasitəsi ilk növbədə istifadə olunan metodun analiz edilməsi, daha sonra isə sonrakı mərhələləri keçməkdir.

Təbliğatin hansı metodundan istifadə olunduğuna baxmayaraq məqsəd əsasən eynidir. Bu insanların düşüncələrinə və davranışlarına, çox zaman vacib və verilən məsələyə müvafiq olmayan məlumatın istifadəsi ilə təsir göstərməkdir. Qeyd edilən metodların anlanılması və bilinməsi vacibdir ki, məlumat aldığımız zaman onların identifikasiyasını edə bilək və asan şəkildə təsir altına düşməyək.

- 1) Çalışın emosiyaları və təsirli sözləri real faktlardan fərqləndirəsiniz;
- 2) İstifadə edilən dil, vizual material və məlumatı təqdim edən şəxslərlə əsasən deyil, argumentlərə və məlumatın keyfiyyətinə görə müzakirə edin;
- 3) Nəticə çıxarmamışdan əvvəl müəyyən məsələ ilə əlaqədar daha çox məlumat axtarmağa motivasiyalı olun. ■

DEMOKRATİK PRINSİPLƏR

VƏTƏNDAŞLARIN İŞTİRAKI – Düzdür, seçkilərdə iştirak vətəndaşın əsas cavabdehliklərindən biri hesab edilir, lakin real olaraq vətəndaşın demokratik cəmiyyətdə gedən proseslərə təsir etmə vasitələrindən biridir. Məlumatın, müəyyən məsələlərə dair öz mövqeyinin olması, müxtəlif ictimai qrupa və ya asosiasiyaya üzv olmaq bu və ya digər məsələyə öz tərəfdarlığını bildirmək, petisiyanı imzalamaq, siyasətçilərə məktub yazmaq, müxtəlif həmçinin ictimai toplantılarında və ya sakit və etiraz aksiyalarında iştirak – bu demokratik cəmiyyətdə şəxsi mövqeyini ifadə etmək üçün vacib mexanizmlərdir. Cəmiyyət gedən proseslərdən izolasiya edilmiş olduğu halda, yoxlama və balanslaşdırma sisteminin əsas elementləri itər və dövlət məmurları tam azadlıq hiss edərkən məhdudiyətlər olmadan hərəkət edə bilirlər. Bu isə dövlət məmurları və hökumət nümayəndələrini öz maraqları xeyrinə hərəkət etməyə həvəsləndirir və özlüyündə cəmiyyətin rıvahını təmin etməyə yönəldilməyəcək. Bu isə insan haqlarının pozulmasının səbəbi ola bilər.

HESABAT VERMƏLİ OLMAQ – qəbul edilən qərarlar və atılan addımlarla əlaqəli cavabdehlik və əks əlaqəni nəzərdə tutur. Liderlər, vətəndaşlar qarşısında, həmçinin hökumətin digər bölmələri, parlament və məhkəmə də daxil olmaqla hesabat verməyə borcludurlar. Hesabat vermək hökuməti qərarlar verməyə və xalqın istəyinə əsasən hərəkət etməyə yönləndirir.

QANUNUN ALİLİYİ – demokratik cəmiyyətdə ən vacib prinsipdir. Belə ki, bu prinsipə əsasən qanundan yüksəkdə heçnə durmur, hər kəs qanuna riayət etməyə borcludur və qanunu pozduğu zaman eyni cür cavabdehliyə cəlb edilməlidir.

SƏLAHİYYƏTLƏRDƏN SUI-İSTİFADƏYƏ NƏZARƏT – Hakimiyyətin nümayəndələri səlahiyyətlərdən sui-istifadə baxımından məhdudurlar və ya bu yöndə onlara vətəndaşlar, qanunvericilik və müxtəlif institusiyalar nəzarət edirlər. Bu prinsipin əsas aspektlərindən birini “yoxlama və balansın” güclü sistemi təşkil edir. Bu isə səlahiyyətin konstitusional şəkildə bölünməsi, dövlət bölmələri arasında səlahiyyətlərin və cavabdehliklərin bölünməsinə nəzərdə tutur (icraçı hakimiyyət – prezident, məhkəmə hakimiyyəti – məhkəmələr və qanunverici orqan – parlament).

İNSAN HAQLARI – İnsanın həyat və insan ləyaqətlərinə hörmətdir. İnsan haqları pozulduğu zaman, insanlarda hakimiyyətə qarşı loyallı düşüncə olmur. Düzdür, vətəndaşların, səlahiyyətin müəyyən hissəsini, demokratik yolla seçilən hökumətin xeyrinə imtina etmələri vacibdir. Lakin hökumət vətəndaşların hüquqlarını müdafiə etməni təmin etmək üçün mövcuddur.

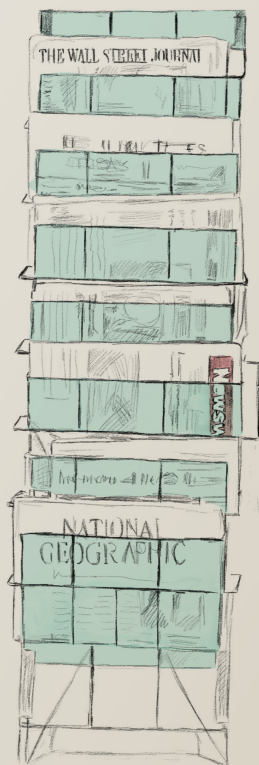
BƏRABƏRLİK – hər bir şəxs, cəmiyyətin üzvü olaraq bərabər şəkildə dəyərlidir. Hər kəsin bərabər imkanları və ədalət hüquqları olmalıdır. Heç kəs irq, din, etnik qrupa aidiyyətinə, gender və ya seksual oriyentasiyasına görə diskriminasiya (ayrıseçkilik) qurbanı olmamalıdır.

HÜQUQLARHAQQINDA BİLL – hər bir şəxsin hüquq və azadlıqları ölkədə müdafiə olunur. Bir çox demokratik ölkə konstitusiyasında “Hüquqlar haqqında Bill” var və bu hüquqların müdafiəsini təmin edir.

MÜNTƏZƏM, AZAD VƏ ƏDALƏTLİ SEÇKİLƏR – müntəzəm seçkilər, siyasi liderlərin qulluq etdikləri xalqın qarşısında cavabdeh olmaları üçün vacibdir. Azad və ədalətli seçkilərin tərkib hissəsi olan komponentlərdən biri də, cəmiyyətin üzvlərinin dövlət işinə seçim imkanlarının olmasıdır. Bu isə varlı və ya idarə sinfi nümayəndələrinin səlahiyyətini azaldır. Demokratik cəmiyyətdə, demokratik keçirilmiş seçkilərin nəticələrini sakit tərzdə əldə etmək üçün xalqın və siyasətçilərin ehtiyacıdır.

ÇOX PARTİYALI SİSTEMLƏR – Seçkilərin demokratik idealları və müxalif baxışları özündə əks etdirilməsi üçün, çox partiyalı sistem mövcud olmalıdır. Belə ki, yalnız çox partiyalı sistem mövcud olduğu halda xalq müxtəlif baxışları haqqında məlumatlı olacaq və onlara namizədlərin (namizədin) seçimi imkanı veriləcək.

İQTİSADİ AZADLIQ – Demokratik sistemdə ümumən qəbul olunmuşdur ki, hökumət fərdi sahibkarlıq, biznes və işin azadlığına şərait yaratmalıdır. Buna baxmayaraq, hökumətlər tərəfindən iqtisadiyyatın nə dərəcədə tənzimləndiyinin keyfiyyəti ölkələrə əsasən fərqlənir.

SİYASİ TOLERANTLIQ – azlığın fikrini təqdim etdiyi halda belə, hər bir fərdin fikrini ifadə etmək və davranış azadlığı olmalıdır. Bununla yanaşı, bu, azlıqların qruplarının sıxlaşdırılması ilə baş verməməlidir. Onların fikirləri, cəmiyyətin əksər hissəsi üçün qəbul olunmaz olduğu halda da qanun tərəfindən müdafiə olunmalıdır. Azlıqlar qruplarının fikirlərinin nəzərə alınması “çoxluğun tiranlığı”, yəni yalnız çoxluğun fikirləri və maraqları təqdim olunan cəmiyyətin üstünlüyü baş verməməsi üçün mütləqdir.

ŞƏFFAFLIQ – anlam nəzərdə tutur ki, vətəndaşların hansı qərarların qəbul olunması, bu qərarları kim tərəfindən və nə üçün qəbul edilməsi haqqında məlumatları olmalarına imkan olsun. Bir çox demokratik dövlətdə, qərarların qəbul olunması, yalnız qanun layihə haqqında cəmiyyət öz fikrini bildirdikdən sonra həyata keçirilir. Cəmiyyətin fikrinin öyrənilməsi ictimai görüşlər və hökumət nümayəndələri ilə əlaqələr yolu ilə mümkündür. ■

**DEMOKRATIYA, YALNIZ VƏTƏNDAŞLARIN
SEÇKİLƏRDƏ İŞTİRAKI DEMƏK DEYİL.
DEMOKRATIYANIN MÖVCUDLUĞU
VƏTƏNDAŞIN GÜNDƏLİK FƏALİYYƏTİNDƏN
ASLIDIR. DEMOKRATİK CƏMİYYƏTDƏ
VƏTƏNDAŞ, CƏMİYYƏT ÜÇÜN VACİB
OLAN MƏSƏLƏLƏRİN HƏLLİNDƏ, ŞƏXSİ
VƏ HƏMVƏTƏNLİLƏRİNİN HÜQUQLARININ
MÜDAFİƏSİNDƏ ÖZ TƏŞƏBBÜSÜ İLƏ İŞTİRAK
ETMƏLİDİR. VƏTƏNDAŞLAR HƏMÇİNİN
QƏRARLARIN VERİLMƏSİ PROSESİNDƏ
İŞTİRAK ETMƏLİDİRLƏR. BU İSƏ DÖVLƏT
MƏMURLARI İLƏ YAXIN ƏMƏKDAŞLIĞI
NƏZƏRDƏ TUTUR.**

Lazımi resurslar və linklər

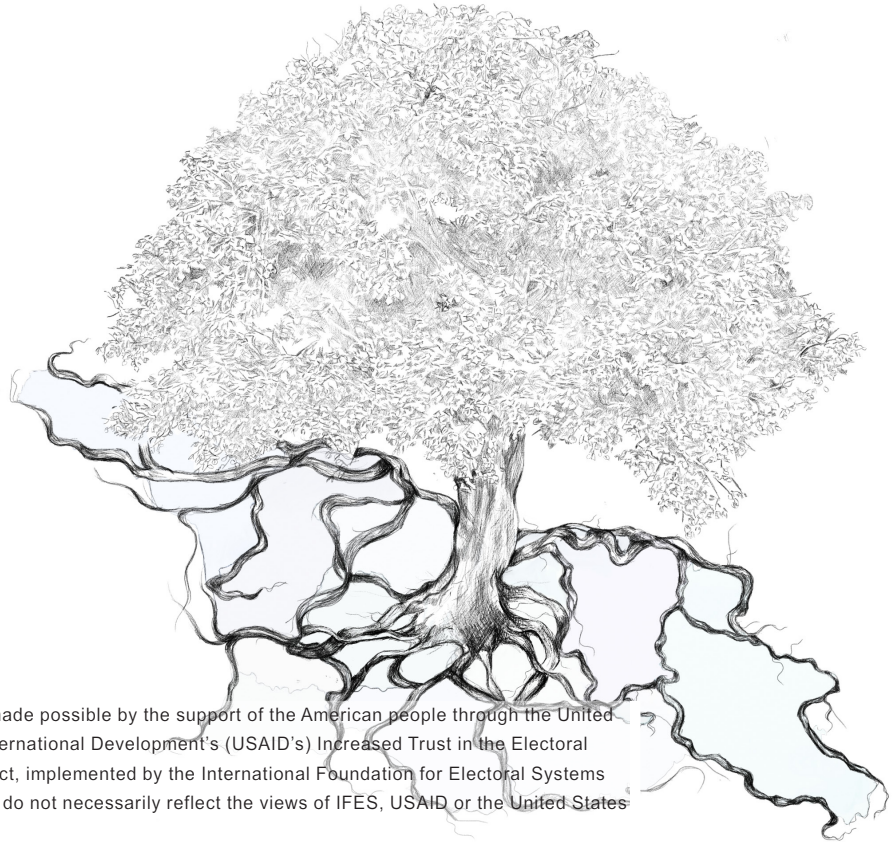
Dövlət müəssisələri:

www.president.gov.ge – Gürcüstan prezidenti
www.parliament.ge – Gürcüstan Palamenti
www.government.gov.ge – Gürcüstan hökuməti
www.abkhazia.gov.ge – Abxaziya Muxtar Respublikası Hökuməti
www.ajara.gov.ge – Acara Muxtar Respublikası hökuməti
www.mfa.gov.ge – Gürcüstan Xarici İşlər Nazirliyi
www.mrdi.gov.ge – Regional İnkişaf və İnfrastruktur Nazirliyi
www.eu-nato.gov.ge – Avropa və Avroatlantik Strukturlara İntegrasiya Məsələləri üzrə Dövlət Naziri Aparatı
www.mod.gov.ge – Gürcüstan Müdafiə Nazirliyi
www.moh.gov.ge – Gürcüstan Əmək, Səhiyyə və Sosial Müdafiə Nazirliyi
www.rs.ge – Gəlirlər Xidməti
www.minenergy.gov.ge – Gürcüstanın Energetika Nazirliyi
www.police.ge – Gürcüstan Daxili İşlər Nazirliyi
www.saagento.security.gov.ge – Daxili İşlər Nazirliyinin Xidmət Agentliyi
www.mof.ge – Gürcüstan Maliyyə Nazirliyi
www.is.ge – Gürcüstan Maliyyə Nazirliyinin İstintaq Xidməti
www.economy.ge – Gürcüstan İqtisadiyyat və Davamlı İnkişaf Nazirliyi
www.privatization.ge – Dövlət Mülkü Milli Agentliyi
www.msy.gov.ge – Gürcüstan İdman və Gənclərlə İş Nazirliyi
www.mcs.gov.ge – Gürcüstan Mədəniyyət və Abidələrin Mühafizəsi Nazirliyi
www.mcla.gov.ge – Gürcüstan Cəzaçəkmə və Probasiya Nazirliyi
www.mra.gov.ge – Gürcüstanın İşğal Altında Olan Ərazilərindən Məcburi Köçkün Şəxslərin, Yerləşdirilmə və Qaçqınlar Nazirliyi
www.constcourt.ge – Gürcüstan Konstitusiyaya Məhkəməsi
www.cra.gov.ge – Dövlət Xidmətlərinin İnkişaf Agentliyi
www.napr.gov.ge – Mülki Reestr
www.ccc.gov.ge – Mərkəzi Seçki Komissiyası
www.procurement.gov.ge – Rəqabət və Dövlət Alqıları Agentliyi
www.justice.gov.ge – Gürcüstan Ədliyyə Nazirliyi
www.psh.gov.ge – Ədliyyə Evi
www.hcoj.gov.ge – Gürcüstan Ədliyyə Ali Şurası
www.nbe.gov.ge – Gürcüstan Ədliyyə Nazirliyinin İcra Milli Byurosu
www.moa.gov.ge – Gürcüstan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi

www.csb.gov.ge – Mülkü İş Bürosu
www.notary.ge – Gürcüstan Notariuslar Palatası
www.geostat.ge – Gürcüstan Statistika Milli Xidməti
www.apa.gov.ge – Mühafizə Olunmuş Ərazilər Agentliyi
www.nala.ge – Gürcüstan Yerli Özüniidarələrin Milli Asosiyassiyasının saytında, Gürcüstan özüniidarə şəhərlərinin və munisipalitetlərin veb səhifələrinin linkləri yerləşdirilib.

İnformasiya linkləri və qeyri-hökumət təşkilatları:

www.matsne.gov.ge – Gürcüstan Qanun Qəzeti
www.e-government.ge – Elektron Dövlət Resursları
www.library.court.ge – Elektron Hüquq Kitabxanası
www.nplg.gov.ge – Gürcüstan Parlamentinin Milli Kitabxanası
www.my.gov.ge – Dövlət Xidmətlərinin Elektron Portalı
www.partiebi.ge – Seçicilərin Məlumat İnternet səhifəsi
www.electionportal.ge – Gürcüstan Seçki Portalı
www.ivote.ge – Seçkilər haqqında tam məlumat
www.transparency.ge – Beynəlxalq Şəffəflıq – Gürcüstan
www.isfed.ge – Ədalətli Seçkilər və Beynəlxalq Demokratiya Cəmiyyəti
www.gyla.ge – Gürcüstan Gənc Hüquqşünaslar Assosiyası
www.econpolicyfact.ge – Siyasi partiyaların sosial-iqtisadi proqramları
www.humanrights.ge – İnsan haqları haqqında portal
www.cems.ge – Vətəndaş Monitorinqinin Elektron Sistemi
www.tolerantoba.ge – Xalq Müdafiəçisi yanında mövcud olan Tolerantlıq Mərkəzi
www.ewmi-gpac.org – Şərq-Qərb Menecment İnstitutu
www.civitas.ge – Civitas Georgica
www.media.ge – İnternyus
www.civil.ge – Gürcüstanadan yeni xəbərlər
www.ginsc.net – Cənubi Qafqazda Gender Məlumat Şəbəkəsi
www.facebook.com/GenderEqualityNetwork – Genderin Bərabərliyi Şəbəkəsi
www.facebook.com/JNGEGeorgia – Gender Bərabərliyi üçün Jurnalistlər Şəbəkəsi
www.greenadvocacy.net – Ətraf Mühitin Mühafizəsi və Sosial Ədalət üçün Gürcüstan İctimai Təşkilatların Şəbəkəsi
www.helpinghand.ge – Gönüllülərin qeydiyyatı
www.volunteering.ge – Könüllülərin İnformasiya Mərkəzi

This civics guide is made possible by the support of the American people through the United States Agency for International Development's (USAID's) Increased Trust in the Electoral Process (ITEP) project, implemented by the International Foundation for Electoral Systems (IFES). The contents do not necessarily reflect the views of IFES, USAID or the United States Government.

Bu Vətəndaş Təhsili Təlimatının nəşri Amerika xalqının yardımı, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin (USAID-in) vasitəçiliyi ilə mümkün oldu. Materialın məzmunu IFES-in, USAID-in, və eləcə də Amerika Birləşmiş Ştatları Hökumətinin baxışlarını ifadə etməyə bilər.

© 2014 International Foundation for Electoral Systems (IFES). All rights reserved.

© 2014 IFES. Bütün hüquqlar qorunur.

ISBN

